

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่อง บทบาทและปัญหาของพระสงฆ์ในด้านการส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศึกษาเฉพาะกรณี : อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยสรุปเนื้อหาเรียงลำดับ ดังนี้

1. ความหมายแนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท
2. บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในสังคมไทย
  - 2.1 บทบาทของวัดในสังคมไทย
  - 2.2 ความหมายของพระสงฆ์
  - 2.3 บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย
3. แนวความคิดเกี่ยวกับการส่งเสริม
4. การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
5. แนวคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและความหมายของสิ่งแวดล้อม
  - 5.1 สภาพปัญหาและความสำคัญของสิ่งแวดล้อม
  - 5.2 นโยบายสิ่งแวดล้อม
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.ความหมายแนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท

ความหมายของบทบาท (Roles)

พัทธา สายหู (2516:47) กล่าวว่า บทบาทก็คือ การกระทำต่าง ๆ ตาม “บท” ที่กำหนดไว้ให้ผู้แสดงต้องทำตราบใดที่ยังอยู่ใน “บท” นั้น เปรียบได้เหมือน “บท” ของตัวละครที่กำหนดให้ผู้แสดงในละครเรื่องนั้น ๆ เป็นตัวอะไร มีบทบาทที่จะต้องแสดงอย่างไร

ภิญโญ สาธร (2516:283) ให้ความเห็นว่า บทบาท หน้าที่ หมายถึง ความมุ่งหวังที่บุคคลอื่นคาดว่าบุคคลในตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่ง ควรกระทำหรือแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง

ออกมาเป็นสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง และบทบาทหน้าที่ที่มีความเกี่ยวข้องกับตำแหน่งที่บุคคลดำรงอยู่เสมอ

อาหนท์ อาภากริมย์ (2516:24) ให้ความหมายไว้ว่า โดยปกติวิสัยแล้วสถานภาพและบทบาทเป็นสิ่งควบคู่กันไป แต่อย่างไรก็ดี บทบาทหรือการปฏิบัติหน้าที่ย่อมขึ้นอยู่กับบุคคลที่เข้าดำรงตำแหน่งนั้น เพราะฉะนั้น บทบาทจึงเป็นรูปการณ์ที่เคลื่อนไหว หรือรูปการณ์ทางพฤติกรรมของตำแหน่ง

สุชา จันทรเอม และสุรางค์ จันทรเอม (2520:46) อธิบายความหมายของบทบาทไว้ว่า บทบาทมีความหมายใกล้เคียงกับสถานภาพมาก บทบาทเป็นสิ่งที่บุคคลในสถานภาพต่าง ๆ พึงกระทำ นั่นคือ เมื่อสังคมกำหนดสิทธิ และหน้าที่ให้สภาพใดอย่างไรแล้วบุคคลในสภาพนั้น ๆ จะต้องประพฤติหรือปฏิบัติตามหน้าที่ที่กำหนดไว้

อมรา พงศาพิชญ์ (2521:91-92) ได้แสดงความเห็นไว้ว่า บทบาท คือ สิทธิหน้าที่ในการประพฤติ ปฏิบัติที่บุคคลหนึ่งมีต่อบุคคลอื่นในสังคมตามสถานภาพของตัว เช่น บทบาทของพ่อก็คือ ทำหน้าที่เลี้ยงดูลูก ให้เป็นคนดี และรู้จักทำมาหากิน และบทบาทของลูกก็คือเคารพเชื่อฟัง พ่อ แม่ และทำงานเป็นคนดี

สงวน สุทธิเลิศอรุณ และคณะ (2522:47) ได้อธิบายว่า สิทธิก่อให้เกิดหน้าที่ตามมา ฉะนั้น มนุษย์ทุกรูปทุกนามที่ต้องการสิทธิในด้านต่าง ๆ สิ่งที่จะตามมา ก็คือ หน้าที่ โดยจะต้องปฏิบัติหน้าที่ตามในสิทธิที่จะได้รับ บรรดาสิทธิและหน้าที่ที่สมาชิกสังคมจะต้องถือปฏิบัติก็คือ บทบาท นั่นเอง

คณะกรรมการกลุ่มผลิตชุดชุดวิชาสังคมศึกษา 4 (2525 : 266) บทบาท หมายถึง ผลรวมของแบบแผนทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพหนึ่ง หรือ หมายถึง การประพฤติตามสถานภาพ

ขมณาถ แสณบังค้อ (2527 : 10) ก็ให้ความหมายว่า บทบาทเป็นรูปของพฤติกรรมซึ่งบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งทางสังคมจะปฏิบัติ

สุพัทธรา สุภาพ (2528 : 58) ได้อธิบายถึงความหมายบทบาทไว้ว่า บทบาท คือ การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ เช่น บทบาทของครู คือ การสอนนักเรียน โดยสถานภาพจะกำหนดว่าบุคคลนั้นๆ มีหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างไรในสังคม บุคคลที่มีสถานภาพต่างกัน มีบทบาทต่างกันหรือมีสถานภาพเดียวอาจมีบทบาทต่างกันได้

คณิงนิตย์ จันทบุตร (2532 : 45 – 46) ได้แบ่งบทบาทไว้ 3 ประการ คือ

1. บทบาทในอุดมคติ (Ideal Role) เป็นบทที่กำหนดไว้ในกฎหมายหรือตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคมเป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ ซึ่งมีสถานภาพหนึ่ง ๆ ควรกระทำ แต่อาจไม่มีใครทำตามนั้นก็ได้

2. บทบาทที่บุคคลเข้าใจ (Perceived Role) เป็นบทบาทที่ขึ้นกับบุคคลนั้นๆ ที่คาดหวังตนเองว่าควรปฏิบัติอย่างไร ทั้งนี้เกี่ยวกับค่านิยม ทัศนคติ บุคลิกภาพและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล

3. บทบาทที่แสดงออกจริง (Actual Role) เป็นการกระทำที่บุคคลปฏิบัติจริง ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วย สถานการณ์ดังกล่าวอาจเป็นสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคม เช่น การกดดันของกลุ่มต่าง ๆ และบทบาทที่กระทำจริงอาจสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับบทบาทในอุดมคติ หรือบทบาทที่บุคคลรับรู้ก็ได้

อหิตยา สุวรรณชฎ (2535:9) ได้ให้ความหมาย บทบาท ไว้ว่า บรรดาฐานะตำแหน่งต่าง ๆ จะมีลักษณะของพฤติกรรม หรือลักษณะของการกระทำที่ผู้ดำรงตำแหน่งจะต้องปฏิบัติตามฐานะตำแหน่งเสมอ ลักษณะของพฤติกรรมที่กำหนดโดยฐานะตำแหน่งเรียกว่า “บทบาท” นอกจากนี้ยังได้อธิบายอีกว่า “ตำแหน่ง” คือ ผลรวมของสิทธิและหน้าที่ส่วน บทบาท คือ การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่

จากความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทที่กล่าวมา สรุปได้ว่า บทบาท หมายถึง การกระทำหรือพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคคลที่เป็นไปตามหน้าที่ตำแหน่ง หรือสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ บทบาทที่สังคม บุคคลที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งนั้น ๆ เองคาดหวังว่า ควรจะได้ดำเนินการและบทบาทที่บุคคลได้แสดงพฤติกรรมออกมาจริงภายใต้ตำแหน่งหน้าที่และเงื่อนไขของสถานการณ์ที่กำหนดไว้

2. บทบาทของวัดและพระสงฆ์ในสังคมไทย

2.1 บทบาทของวัดในสังคมไทย

แสน โพร้บางหวาย (2545 : 10) ได้กล่าวถึงบทบาทของวัดต่อสังคมไทยดังนี้ วัดเป็นสถานที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับคนในสังคมไทยมาช้านานแล้วในอดีต วัด คือ สถานที่ศึกษา หาความรู้ให้การศึกษาแก่บุตรของชาวบ้าน ที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง และอบรมสั่งสอนขัดเกลากจิตใจของผู้คนมิให้หลงผิดไปกับกิเลส ตัณหา หรือหลงมัวเมาไปกับอบายมุข

หรือเรียกง่าย ๆ ก็คือ โรงเรียนนั่นเอง ส่วนชาวบ้านก็เปรียบเสมือนอยู่อาศัยของพระสงฆ์ เพราะชาวบ้านเป็นผู้ถวายปัจจัย 4 ให้กับพระสงฆ์ ความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงเป็นความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเกี่ยวพันกันเป็นสถานบันเชิงที่จัดงานเทศกาลและมหรสพต่างๆ สำหรับชาวบ้านทั้งหมดเป็นที่ใกล้เคียงข้อพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาครอบครัว และความทุกข์ต่างๆ เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรมที่เป็นศิลปกรรมต่างๆ ของชาติ เสมือนพิพิธภัณฑ์ เป็นคลังวัสดุสำหรับเก็บของใช้ต่างๆ ซึ่งชาวบ้านจะได้ให้ความร่วมมือเมื่อมีงานที่วัด หรือเยี่ยมไปเมื่อตนมีงาน เป็นศูนย์กลางบริการหรือการปกครองที่กำนันและผู้ใหญ่บ้านจะเรียกลูกบ้านมาประชุมกัน แจ้งบอกกิจกรรมต่างๆ แม้ในยามสงครามอาจใช้เป็นที่ชุมนุมของทหารด้วย เป็นที่ประกอบพิธีกรรม หรือให้บริการด้านพิธีกรรมอันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตทุกคนในระยะเวลาต่างๆ ของช่วงชีวิต

แสน โพธิ์บางหวาย (2545 : 15) ได้กล่าวถึงบทบาทของวัดเป็นข้อๆ ได้ 10 ข้อ ดังนี้

1. บทบาทด้านการศึกษา วัดเป็นสถาบันทางสังคมทุกรูปแบบที่จะทำประโยชน์ให้แก่สังคมรวมไปถึงบทบาทของการศึกษาด้วย โดยมีวัดเป็น โรงเรียนและมีพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นครู วัดจึงเป็นสถานที่ที่ให้การศึกษแก่ประชาชน พระสงฆ์เป็นผู้ให้การอบรมสั่งสอนศิลปวิทยาการต่างๆ ทั้งทางโลกและทางธรรมทุกระดับชั้น ตามความเหมาะสมตามความต้องการของประชาชนในด้านการศึกษา นอกจากนี้วัดได้กลายเป็นศูนย์กลางของความรู้เกี่ยวกับต้นไม้ โดยวัดจะปลูกต้นไม้ประเภทต้นไม้กลุ่มโพธิ์ ไม้สมุนไพรร ไม้ยี่ต้น

เพื่อเป็นแหล่งศึกษาพันธุ์ไม้ และเป็นแหล่งรวมพันธุ์ไม้ที่มีค่าบางชนิดแก่นักเรียน นักศึกษา

2. บทบาทด้านสังคมสงเคราะห์ พระพุทธเจ้าได้บัญญัติพระธรรมวินัยและแสดงธรรมครอบคลุมาภิเษกทางโลกและทางจิตใจ เพื่อว่าธรรมะเป็นหลักขอศาสนาจะได้มีประโยชน์แก่การสงเคราะห์ และความอยู่ดีสงบสุขของประชาชน โดยวัดส่วนมากจะปลูกต้นไม้ในวัด ไว้ให้นก กา มาอาศัยต้นไม้เป็นแหล่งที่อยู่อาศัย หรือเป็นแหล่งพักพิงจะปลอดภัยจากการถูกฆ่าเพราะวัดเป็นเขตอภัยทาน วัดได้ทำหน้าที่เป็นหน่วยสังคมสงเคราะห์สำหรับเลี้ยงสัตว์ ในกรณีที่ชาวบ้านนำมาปล่อย เพราะเลี้ยงไม่ไหว หรือนำมาปล่อยเพื่อการทำบุญสะเดาะเคราะห์ ทำบุญวันเกิด เช่น นก เต่า สุนัข แมว หรือแม้แต่สัตว์แทบทุกประเภท เพราะวัดเป็นที่พึ่งของคนและสัตว์เลี้ยง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าวัด และพระสงฆ์ได้ทำประโยชน์แก่สังคมเป็นอย่างมาก และสมบูรณ์ที่สุด

3. บทบาทด้านสถานพยาบาล สมัยก่อนสถานพยาบาล หรือโรงพยาบาลยังไม่มีอย่างเป็นทางการ การรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร และผู้ที่มีความรู้ในเรื่องยาสมุนไพรที่ดีที่สุด ก็มักจะ

เป็นพระสงฆ์ ดังนั้น เมื่อชาวบ้านเจ็บไข้ได้ป่วย ไม่สบายด้วยโรคภัยไข้เจ็บด้วยประการใด ก็มักจะพากันไปหาพระสงฆ์เพื่อให้ชายรักษาพยาบาล วัดจึงกลายเป็นสถานพยาบาลไปในตัว โดยปริยาย โดยทางวัดจะปลูกสร้างสวนสมุนไพร เพื่อจะนำทำยาสมุนไพร รักษาโรคแก่ประชาชน และพระสงฆ์ที่อาพาธภายในวัด เช่น มะตุม จีเหล็ก ฟ้าทะลายโจร เป็นต้น

4. บทบาทในด้านเป็นสโมสรที่ประชาชนพบปะสังสรรค์ เป็นที่ยอมรับกันว่า วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน วัดจึงเป็นที่พบปะสังสรรค์ของชาวบ้านในโอกาสต่าง ๆ ทั้งในเวลาปกติ และในยามที่มีงานเทศกาล ซึ่งมักจะจัดให้มีขึ้นที่วัด ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมของชาวบ้าน และโดยเฉพาะกิจกรรมทางศาสนาโดยตรง โดยทางวัดจะมีการเทศนาสั่งสอน และมีการบรรยายชักชวนให้ราษฎรช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และปลูกต้นไม้ภายในบริเวณที่สาธารณะ ซึ่งมีทุกสัปดาห์ตลอดปี วัดจึงเป็นศูนย์รวมให้ชาวบ้านได้มาพบปะสังสรรค์กัน

5. บทบาทด้านเป็นสถานบันเทิง การจัดงานบันเทิงต่าง ๆ ชาวบ้านมักจะใช้วัดเป็นศูนย์กลาง เพราะสะดวกสบายทั้งสถานที่ กว้างขวาง และเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายในด้านต่าง ๆ ได้เป็นอันมาก ยังเป็นการได้รับความรู้ทางศาสนา ได้แก่ ต้นไม้ที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา ทำให้เห็นคุณค่าของต้นไม้ และความบันเทิงควบคู่กันไปด้วย เกิดความรู้สึกรักต้องการอนุรักษ์ต้นไม้

6. บทบาทด้านเป็นที่ใกล้ชิดข้อพิพาท พระสงฆ์มีความใกล้ชิดกับชาวบ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ให้ความเคารพเชื่อฟังพระสงฆ์ จึงมีส่วนสำคัญในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทนั้น โดยการให้คู่กรณีได้มีการประนีประนอม การว่ากล่าวตักเตือนของพระสงฆ์ทำให้มีความสงบเกิดขึ้นในชุมชน จากบทบาทดังกล่าว เมื่อพระสงฆ์แนะนำ หรือชักชวนให้ประชาชนอนุรักษ์ต้นไม้ จะได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านเป็นอย่างดี

7. บทบาทในด้านการเป็นศูนย์กลางทางศิลปวัฒนธรรมศาสนา เป็นบ่อเกิดแห่งขนบธรรมเนียมวัฒนธรรม รวมทั้งวัฒนธรรมการก่อสร้างและศิลปกรรมต่าง ๆ ดังนั้นวัดจึงเป็นสิ่งที่แสดงถึงความมีศิลปวัฒนธรรมที่ปรากฏชัดอีกอย่างหนึ่ง วัดเปรียบเสมือนพิพิธภัณฑ์ทางสถาปัตยกรรม และศิลปกรรม เพราะวัดไทยมีลักษณะการก่อสร้างเป็นไปอย่างกลมกลืนกันทั้งด้านสถาปัตยกรรมที่โอ้อ่า ที่มีความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม บริเวณวัดที่มีการปลูกต้นไม้ทำให้เกิดความร่มเย็น เมื่อประชาชนมาดูศิลปกรรมที่วัดจะได้อาศัยร่มเงาของต้นไม้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ

8. บทบาทด้านความเป็นคลังพัสดุ ตามปกติคนไทยเวลาทำบุญมักจะทำกับพระสงฆ์ และทำที่วัด ไม่ว่าจะเป็นเครื่องปัจจัยที่จำเป็นสำหรับพระสงฆ์หรือเครื่องมือ เครื่องใช้ที่จำเป็น ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ชาวบ้าน โดยส่วนมาก เมื่อชาวบ้านมีงานที่จำเป็นต้องใช้ก็มาหยิบยืม

จากวัดไปใช้งานได้ทันที โดยสะดวก และมีประมาณพอกับความต้องการทำให้วัดเป็นศูนย์รวมน้ำใจของชุมชน ให้เกิดความรู้สึกว่าวัดเป็นสมบัติของส่วนร่วม และทุกคนก็ช่วยกันดูแลต้นไม้ในบริเวณวัด ไม่ตัดต้นไม้ ไม่หักรานกิ่งต้นไม้

9. บทบาทด้านเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม การประกอบพิธีกรรมของคนไทยที่พุทธศาสนิกชนทั่วไป มักจะกระทำที่วัด พิธีกรรมต่างๆ ที่สำคัญของคนไทยมีมากมายทั้งส่วนตัว และส่วนร่วม เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด การบวช การแต่งงาน การตาย การทำบุญและในโอกาสวันสำคัญต่างๆ โดยทางวัดนำพิธีกรรมทางศาสนามาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เช่น การทอดผ้าป่าต้นไม้ การทอดกฐินต้นไม้ การบวชต้นไม้ เป็นต้น

10. บทบาทด้านเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ วัดแต่ละวัดมีพื้นที่ หรืออาณาบริเวณที่กว้างใหญ่ ที่ว่างในวัดจึงมีมาก โดยเฉพาะวัดในชนบทซึ่งมักจะเป็นวัดที่ร่มรื่นเต็มไปด้วยต้นไม้ใหญ่น้อยจำนวนมาก บางวัดจัดเป็นสวนหย่อมที่สวยงามด้วย วัดจึงมีหน้าที่อย่างสวน ที่ให้ความรื่นรมย์สดชื่น

จะเห็นได้ว่า บทบาทของวัดในสังคมไทย นั้น

วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน ส่วนพระสงฆ์ที่เป็นตัวแทนของวัดกลายเป็นผู้นำทางจิตใจ และทางสังคมของประชาชน เป็นศูนย์รวมแห่งความเคารพเชื่อถือ และร่วมมือโดยนัยแล้ว วัดกลายเป็นหลักประกันความมั่นคงของประเทศชาติในฐานะยึดเหนี่ยวประชาชนให้มีความสามัคคี และรวมตัวกันเข้าเป็นหน่วยงานหนึ่งๆ ได้ เมื่อมีกิจเนื่องด้วยผลประโยชน์ร่วมกันของชาวบ้าน เช่น การก่อสร้างโรงเรียน การขุดบ่อน้ำ สร้างทาง สร้างสะพาน เป็นต้น พระก็เป็นผู้นำ สร้างทาง สร้างสะพาน เป็นต้น พระก็เป็นผู้นำ เมื่อพระที่เป็นหัวหน้าสงฆ์ ในชุมชนนั้นออกปากจะทำงานใดแม้เป็นงานใหญ่ๆ ชาวบ้านในท้องถิ่นจำนวนร้อยจำนวนพันก็พร้อมเพรียงกันมาช่วยงานจนสำเร็จ เป็นการกระทำด้วยศรัทธา นี้ เมื่อประกอบด้วยความเคารพเชื่อฟังทำให้ทำให้เกิดระเบียบวินัย นอกจากจะทุ่มการลงทุนแล้วยังได้ผลดีในด้านผลสำเร็จของงานและผลทางจิตใจของผู้ทำงานด้วย

2.2 ความหมายของพระสงฆ์

คณิงนิตย จันทบุตร (2532 : 285) ได้ให้ความหมายของคำว่า “ พระสงฆ์ ” ว่า คือ คำรวมที่ใช้เรียกศาสนบุคคลในพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระภิกษุ สามเณร และพระภิกษุสงฆ์ โดยพระภิกษุสงฆ์ คือ ผู้ที่ได้รับการอุปสมบทตามพระธรรมพระวินัยและระเบียบแบบแผนประเพณีของคณะไทย ตามกฎหมายเถระสมาคม ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2526) พระภิกษุในประเทศไทย ปัจจุบันแบ่งได้เป็น 2 แบบ คือ บวชแบบชั่วคราวไม่ถึง 3 เดือน หรือบวชไม่ครบพรรษา

กับบวช 3 เดือน จำนวน 1 พรรษาหรือมากกว่านั้น แต่ไม่เกิน 5 พรรษาอีกประเภทหนึ่งบวชแบบศาสนทายาทสืบพระศาสนา พระภิกษุประเภทนี้บวชเป็นเวลานาน บางรูปบวชตลอดชีวิต ตามความรู้สึกรักของคนทั่วไป พระสงฆ์หมายถึง พระภิกษุสามเณร ที่บวชเพื่อศึกษาเล่าเรียนตามพระธรรมวินัย เพื่อเป็นศาสนทายาทสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา เป็นผู้ปฏิบัติหน้าเป็นศาสนบุคคลที่พึงปฏิบัติ และบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม ในพระพุทธศาสนาได้แบ่งพระสงฆ์ออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. สมมุติสงฆ์ หมายถึง กุลบุตรที่เข้ามาบวชเป็นพระภิกษุด้วยอุตติจตุตถกรรมวาจาเพื่อปฏิบัติ และรักษาตามพระวินัย ตามความรู้ ความสามารถ และปฏิบัติเพื่อความสะอาดสว่าง และสงบแห่งจิตใจ

2. อริยสงฆ์ หมายถึง สาวกของพระพุทธเจ้า ผู้บรรลุนิพพาน ตั้งแต่ระดับต้นจนถึงระดับสูง แต่เดิมเรียกว่า สาวกสงฆ์

ความหมายเฉพาะสมมุติสงฆ์ นั้น หมายถึง เอาเฉพาะถือเพศบรรพชิตและมีจำนวนตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป ส่วนอริยสงฆ์มิได้จำกัดเพศว่าเป็นพระภิกษุหรือคฤหัสถ์ก็ได้

พระราชวรมนี (2513 : 15) กล่าวถึง บทบาทของพระสงฆ์ไว้ดังนี้

1. บทบาทต่อตนเองและสังคมสงฆ์ คือ มีหน้าที่ศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรม เพื่อความบริสุทธิ์ของสถาบันสงฆ์

2. บทบาทต่อสังคมคฤหัสถ์ คือ มีหน้าที่

2.1 ให้การศึกษา หมายถึง การอบรมสั่งสอนให้ดำรงชีวิตโดยอาศัยความรู้ ทั้งทางโลกและทางธรรม

2.2 การเผยแพร่ หมายถึง การช่วยให้มีการปฏิบัติธรรม เป็นประโยชน์ต่อสังคม

2.3 การสงเคราะห์ประชาชน หมายถึง การให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชน โดยปฏิบัติหน้าที่ตามสมณะเพศของตน

ณัฐชา สัมเจียวหวาน (2541: 17-18) กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบัน อาจแบ่งได้ 3 ประเภท คือ

1. การพัฒนาคุณภาพของพลเมืองด้านคุณธรรมและจริยธรรมจำแนกเป็น

1.1 การให้บรรพชาอุปสมบท แก่กุลบุตรทุกระดับอายุให้ได้บวชตามประเพณี และหากผู้มาบวชนั้นศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่พระสงฆ์ที่เป็นพระอุปัชฌาย์อาจารย์ให้นิสัย ให้อนุศาสน์และอบรมสั่งสอนอย่างจริงจัง เมื่อลาสิกขาไปก็จะเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของสังคมไทย

1.2 การเทศนาอบรมสั่งสอนของประชาชน ที่มาทำบุญในวัดในวันธรรมสวนะ และในงานทำบุญ บำเพ็ญกุศลต่างๆ ตามประเพณี หรืองานในเทศกาลต่างๆ

1.3 บทบาทด้านการศึกษา

1.3.1 การจัดการศึกษาภิกษุสามเณร จัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ ได้แก่ มหามณฑลราชวิทยาลัย พ.ศ. 2488 และจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2490

1.3.2 การจัดสอนศาสนศึกษาแก่ประชาชน เช่น การสอนศีลธรรมในสถานศึกษาต่างๆ การสอนธรรมะการศึกษาแก่นักเรียนและประชาชน การตั้งหน่วยพุทธมามกะแก่เยาวชนในวัด ในหมู่บ้าน ตำบล การจัดตั้งและดำเนินการ โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์ การจัดตั้งห้องสมุดในวัด การตั้งมหรสพทางวิญญูณ การจัดตั้งและดำเนินการ สำนักวิปัสสนาต่างๆ งานเหล่านี้ล้วนชักนำเด็ก ประชาชน ให้ได้ศึกษาเล่าเรียน และปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นการวางพื้นฐาน สร้างคุณภาพของพลเมืองต่อไป

1.3.3 การดำเนินกิจการคณะสงฆ์ เช่น การบูรณะอาคารสถานที่ของวัดต่างๆ ทั่วประเทศ เพื่อจรรโลงพระพุทธศาสนาให้คงอยู่เสริมสร้างคุณภาพของประชาชนสืบไป

2. การสงเคราะห์ประชาชน เป็นหน้าที่สำคัญของพระสงฆ์ ตามคติของพระพุทธศาสนา การสงเคราะห์ประชาชนมี ดังนี้

2.1 การให้ความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลแก่ประชาชนตามประเพณีเกี่ยวกับชีวิต เช่น ในพิธีทำบุญเกี่ยวกับการเกิด การบวชนาค แต่งงาน ทำบุญอายุ พิธีศพ งานประเพณีส่วนรวม เช่น เทศกาลต่างๆ การทอดกฐิน ผ้าป่า สงกรานต์ งานขึ้นปีใหม่ งานประจำปีของท้องถิ่นต่างๆ การทำบุญในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชนในท้องถิ่นต่างๆ

2.2 การช่วยประกอบศาสนพิธีในงานทำบุญกุศล เช่น การแนะนำพิธีการ จัดการเครื่องใช้ และเครื่องประกอบพิธี การให้ศีล และสวดมนต์ การเจริญพระพุทธมนต์ การสวดมนต์ การรับถวายทานต่างๆ การเทศน์ การอนุโมทนา ทั้งงานของเอกชนท้องถิ่น ส่วนราชการ ตลอดจนงานรัฐพิธี และพระราชพิธี

2.3 การให้ที่พักอาศัย แก่นักเรียน นิสิต นักศึกษาต่างห้องที่ที่มาศึกษาเล่าเรียนอยู่ในเมือง การให้ที่พักแก่บุคคลที่มารักษาโรค เช่น ชี หรือคนชรา ทูพพลภาพ การให้ที่ดินหรือให้เช่าที่ดินในราคาถูกแก่ประชาชนที่ขาดส่นปลูกบ้านพักอาศัย

2.4 การดูโชคชะตาราศี การประพรมน้ำพระพุทธมนต์ การให้ฤกษ์ แม้บางกิจการที่พระภิกษุบางรูปดำเนินการอยู่จะเป็นที่ติเตียน แต่มีคนจำนวนมากไม่น้อยเลื่อมใสศรัทธาเป็นการสงเคราะห์ประชาชนถ้วน ขวัญ กำลังใจ

2.5 การให้ทางราชการ หรือมีส่วนร่วมในสถานที่วัด เช่น ศาลาการเปรียญ ลานวัด เพื่อประชุมราษฎร เป็นหน่วยเลือกตั้ง ทำกิจกรรมบริหาร หรือสงเคราะห์ประชาชน จัดงานรื่นเริง จัดหารายได้เพื่อสาธารณกุศล ตลอดจนให้ที่ดินวัดสร้างสาธารณสถานต่างๆ เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล ห้องสมุด ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน

2.6 การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ และการให้คำปรึกษาหน้าที่การงานการเป็นผู้นำในการก่อสร้างสิ่งมีประโยชน์ในท้องถิ่น

2.7 การให้ที่พักพิงแก่ประชาชน ผู้ประสบภัยสาธารณภัย ภัยธรรมชาติ การรวบรวมสิ่งของและตลอดถึงเงินทองของผู้บริจาค แก่ผู้ประสบภัยต่างท้องถิ่น และยังมีการสงเคราะห์ด้านวัตถุอย่างอื่น แบบอื่นแก่เอกชน และประชาชนอีกมาก

3. การช่วยเหลือทางราชการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การรักษาความปลอดภัยธรรมชาติและกิจกรรมทางสังคมวิทยา เป็นต้นว่า

3.1 ช่วยในการอบรมชี้แจงราษฎรให้รู้จักผิดชอบ ชั่วดี การควรทำและควรเว้นความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ และปฏิบัติตามคำแนะนำชักชวนของรัฐบาล หรือผู้ปกครอง

3.2 ช่วยกิจการบริหารตามปกติของเจ้าหน้าที่รัฐบาล เช่น การช่วยสอนหนังสือ เผยแพร่กิจกรรมต่างๆ ของรัฐบาล ชักชวนประชาชนมาช่วยงานราชการ

3.3 สงเคราะห์ประชาชนในท้องถิ่นที่วัดตั้งอยู่ เช่น มอบทุนการศึกษา เป็นต้น

3.4 ช่วยเหลือราชการเกี่ยวกับกิจการมั่นคง เช่น ชักน้ำ หรือ เป็นศูนย์กลางในทางราชการ อำเภอจัดอบรมลูกเสือชาวบ้าน การอบรมไทยอาสาป้องกันชาติ การสงเคราะห์ชาวเขา การช่วยเหลือบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดให้โทษ และการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เป็นต้น (ประสพสุข พันธุ์ประยูร , 2535 : 97)

2.3 บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย

ในสังคมไทยพระสงฆ์มีฐานะและความเป็นอยู่ที่แตกต่างไปจากประชาชนมีระเบียบวินัย สำหรับกำหนดความเป็นอยู่ และได้รับการยกย่องจากประชาชนให้อยู่ในฐานะเคารพและสักการะ เรียกว่า เป็นสังคมหนึ่งต่างหาก แต่เมื่อพิจารณาในทางคณิตศาสตร์แล้วเห็นว่าพระสงฆ์หรือพระภิกษุ สามเณร เป็นส่วนหนึ่งหรือหน่วยหนึ่งของสังคม หรือในสังคมเป็นพลเมือง

ของประเทศเช่นเดียวกับประชาชนพลเมืองทั่วไป และมีพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ เป็นข้อปฏิบัติอีกส่วนหนึ่งต่างหาก

สถาบันสงฆ์เป็นสถาบันจารีตประเพณีที่มีความสำคัญยิ่ง พระสงฆ์จากอดีตจนถึงปัจจุบันมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดและมีบทบาทสำคัญในการชี้นำสังคมซึ่งถึงแม้บทบาทในด้านการเป็นผู้นำจะลดน้อยลงไปในปัจจุบัน แต่บทบาทด้านเป็นผู้นำทางศีลธรรมจรรยา พระสงฆ์ยังได้รับความเคารพนับถืออย่างสูงและ เป็นสถาบันสังคมที่ขาดเสียไม่ได้ในชีวิตประจำวันของชาวชนบทส่วนใหญ่ ซึ่งนอกจากเป็นที่พึ่งทางใจแล้วยังเป็นสถานที่เอื้ออำนวยในด้านบริการสังคมอื่น ๆ ที่กลไกของรัฐบาลเข้าไปให้บริการไม่ทั่วถึง เพื่อเป็นการสร้างบูรณาการภายในชุมชน ดังที่ พระราชวรมุนี (2513 : 16) ได้กล่าวถึงบทบาทของวัดและพระสงฆ์ไว้ว่า

1. เป็นสถานศึกษาสำหรับชาวบ้านส่งกุลบุตรมาอยู่รับใช้พระสงฆ์รับการฝึกอบรมทางศีลธรรมและเล่าเรียนวิชาการต่าง ๆ ตามที่มีสอนในแต่ละยุคสมัย
2. เป็นสถานสงเคราะห์ที่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีวิตและ ศึกษาเล่าเรียนด้วย ตลอดจนผู้ใหญ่ที่ยากจนมาอาศัยเลี้ยงชีพ
3. สถานพยาบาลที่รักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิปัญญาความรู้ของพระสงฆ์
4. เป็นที่พักของคนเดินทาง
5. เป็นสโมสรที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ พักผ่อนหย่อนใจหาความรู้เพิ่มเติม
6. เป็นสถานบันเทิงที่จัดงานเทศกาลและงานมหรสพต่าง ๆ สำหรับชาวบ้าน
7. เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิตครอบครัวและความทุกข์
8. เป็นศูนย์ศิลปวัฒนธรรมที่รวบรวมศิลปกรรมต่าง ๆ ของชาติเป็นเหมือนพิพิธภัณฑ์ที่เก็บรวบรวมศิลปวัตถุที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น
9. เป็นคลังพัสดุ สำหรับเก็บของใช้ต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานที่วัดหรือยืมไปใช้เมื่อมีการจัดงาน
10. เป็นศูนย์กลางการบริหารการปกครองที่กำนันผู้ใหญ่บ้านจะเรียกลูกบ้านมาประชุมกัน เพื่อแจ้งข่าวทางราชการต่าง ๆ
11. เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือบริการด้านพิธีกรรมอันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของคนในระยะเวลาต่าง ๆ

นอกจากบทบาทเหล่านี้ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมขึ้นในช่วง 3 ศตวรรษที่ผ่านมาทำให้พระสงฆ์ถูกชักนำเข้าสู่กระบวนการพัฒนามากขึ้น ซึ่งมีทั้งที่ทำงานโดยอิสระและร่วมกับรัฐบาล ดังที่สมบูรณ์ สุขสำราญ (2530 : 51 – 52) สรุปไว้ว่า

1. ความเป็นผู้มีพื้นฐานทางจิตใจที่รักการทำงานเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมและชอบเสียสละ ดังนั้น เมื่อพระสงฆ์ได้ออกธุดงค์ไปในพื้นที่ต่าง ๆ หรือเมื่อได้ไปอบรมประชาชนตามนโยบายพระธรรมทูตในหมู่บ้านต่าง ๆ ได้พบเห็นถึงปัญหาความทุกข์ยากต่าง ๆ ของประชาชนจึงปลูกเร้าพื้นฐานทางจิตใจดังกล่าวแล้วและพยายามผลักดันให้เกิดการพัฒนาชนบทเพื่อประโยชน์ของชุมชน

2. จากประสบการณ์ของพระสงฆ์นักพัฒนาที่ได้พบเห็นชุมชนอื่นดีกว่าประชาชนได้รับการพัฒนาจนมีสภาพการดำรงชีวิตที่สุขสบายมากกว่า เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับสภาพปัญหาและความทุกข์ยากของคนภายในชุมชน จึงต้องการเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชุมชนของคนให้ทัดเทียมกับชุมชนที่พัฒนาแล้ว

3. เหตุผลทางด้านจิตวิทยา เนื่องจากพระสงฆ์นักพัฒนาส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีพื้นเพเป็นคนในหมู่บ้าน หรือชุมชนนั้นเป็นที่เกิดและเติบโตอยู่ในชุมชนนั้น จึงมีความรู้และเห็นสภาพปัญหาความยากจนของประชาชนในชุมชนมาโดยตลอด การใช้ชีวิตอยู่ในเพศบรรพชิตถึงแม้จะสามารถตัดขาดจากเรื่องทางโลกได้ในระดับหนึ่งแต่ไม่มีทางที่จะตัดขาดได้โดยสิ้นเชิง จึงต้องเข้ามาพัฒนาชุมชน ซึ่งมองในอีกมุมมองหนึ่งก็คือ การช่วยเหลือพ่อแม่ญาติพี่น้องของคนในทางอ้อมนั่นเอง

4. เล็งเห็นความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน ถ้าชุมชนขาดแคลนมีความทุกข์ยากหรือด้อยพัฒนาแล้ว วัดจะดำรงอยู่อย่างสวยงามหรือเจริญอยู่ได้อย่างไร เมื่อชาวบ้านไม่มีกินพระสงฆ์จะมีเงินอย่างสมบูรณ์ได้อย่างไร ดังนั้น วัดหรือพระสงฆ์กับชาวบ้านจึงต้องพัฒนาไปควบคู่กัน บ้านพึ่งวัดและวัดพึ่งบ้าน เป็นสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นมาโดยตลอดทุกยุคทุกสมัย เพราะฉะนั้น เมื่อพบเห็นหมู่บ้านไม่เจริญประชาชนทุกข์ยาก มีความลำบาก พระสงฆ์และชาวบ้านจึงต้องรับผิดชอบร่วมกันในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน

5. เห็นว่าพุทธศาสนามีหลักธรรม คำสอนที่เหมาะสมจะนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคมได้ อีกทั้งพระสงฆ์คือผู้ที่ชาวบ้านในชนบทให้ความเคารพนับถือมาก มีศักยภาพในการชักจูงชาวบ้านให้เข้าร่วมกิจกรรมใด ๆ ได้ง่าย ดังนั้นพระสงฆ์จึงเป็นผู้ที่เหมาะสมที่จะช่วยแบ่งเบาภาระของชาวชนบทได้คืออีกทั้งยังเป็นการช่วยเหลือส่งเสริมสภาพจิตใจที่ดีของพระสงฆ์ต่อชุมชนด้วย

ในปัจจุบันพระสงฆ์ได้สงเคราะห์ประชาชนทั้งทางด้านขวัญและกำลังใจและทางด้านวัตถุ ดังที่ พระราชมุนี (2518 : 39 – 40) ได้สรุปไว้ดังนี้

1. การให้ความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลแก่ประชาชนตามประเพณีเกี่ยวกับชีวิต เช่น ในพิธีทำบุญเกี่ยวกับการเกิด การแต่งงาน การทำบุญอายุ เป็นต้น
2. การให้ที่พักอาศัยแก่นักเรียน นิสิตนักศึกษาต่างถิ่นที่มาศึกษาเล่าเรียนอยู่ในเมือง การให้ที่พักอาศัยแก่บุคคลที่มารักษาตัว เช่น อุบาสก อุบาสิกา หรือคนชราทุพพลภาพ การให้ที่ดิน หรือให้เช่าที่ดินในราคาถูกให้ประชาชนที่ขาดเงินปลูกบ้านพักอาศัย
3. การดูโหราศาสตร์ การประพรมน้ำพุทธมนต์ การให้ฤกษ์ยาม แม้บางกิจการหรือกิจกรรมบางรูปดำเนินการอยู่จะเป็นที่ติเตียน แต่มีคนจำนวนมากไม่น้อยที่เลื่อมใสศรัทธา ซึ่งเป็นการสงเคราะห์ประชาชนทางด้านขวัญและกำลังใจ

4. การให้ทางราชการหรือส่วนรวมใช้สถานที่ของวัด เช่น ศาลาการเปรียญ สถานวัด บริเวณวัดประชุมราษฎร เป็นหน่วยเลือกตั้ง ทำกิจการบริการหรือสงเคราะห์ประชาชนด้านต่าง ๆ จัดงานรื่นเริง จัดงานหารายได้สาธารณกุศล ตลอดจนที่ดินของวัด สร้างสาธารณสถานต่าง ๆ เช่น โรงเรียน สถานพยาบาลห้องสมุดหรือที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน เป็นต้น

5. การช่วยรักษาโรคภัยไข้เจ็บ การให้คำปรึกษาในหน้าที่การงาน การเป็นผู้นำในการก่อสร้างสาธารณประโยชน์ในท้องถิ่น

6. การให้ที่พักพิงอาศัยแก่ประชาชนผู้ประสบสาธารณภัยและธรรมชาติ การรวบรวมสิ่งของตลอดจนเงินทองจากผู้บริจาคไปให้การสงเคราะห์แก่ผู้ประสบภัยต่างถิ่น

จากผลงานที่กล่าวมานั้น ทำให้เห็นว่า บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อชุมชนนั้นยังคงมีความสำคัญอยู่มาก ทั้งนี้เพราะว่าพระสงฆ์มีความผูกพันกับชุมชนอย่างแน่นแฟ้นในฐานะที่เกื้อหนุนส่งเสริมซึ่งกันและกันให้ดำรงอยู่อย่างมีเอกภาพและ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม พระสงฆ์จำเป็นต้องเปลี่ยนบทบาทของตนให้เหมาะสม เพราะพระสงฆ์เป็นผู้ได้รับความเคารพนับถือจากชุมชนในฐานะเปรียบพร้อมทั้งภูมิธรรมและภูมิปัญญาที่สามารถประยุกต์ความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนา เพื่อใช้แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละชุมชนได้อย่างเหมาะสม

การเปลี่ยนแปลงการศึกษาเป็นแบบตะวันตก ยังผลให้วัดและพระสงฆ์มีบทบาททางการศึกษาน้อยลง ยกเว้นชนชั้นสามัญชนที่ยากจนยังอาศัยวัดเป็นสถานศึกษาตามเดิม การที่โครงสร้างทางศาสนาในประเทศไทยเป็นเรื่องที่รู้ถึงผู้นำหรือรัฐมาโดยตลอด การสูญเสียบทบาททางการศึกษาเป็นผลให้วัดและพระสงฆ์ไม่ได้รับการอุปถัมภ์จากผู้นำหรือรัฐอย่างมากมาย เช่นเดิม วัดและพระสงฆ์ยังคงทำหน้าที่เหมือนเดิม แต่รู้สึกรู้ว่าด้อยกว่าเดิม การศึกษาเชิงปรีชาธรรมของพระสงฆ์ไม่ได้รับการปรับปรุง อยู่ในสภาพปล่อยให้เป็นไปตามยถากรรม พระสงฆ์

ระดับล่างมีความรู้สึกสับสน ขาดความมั่นใจในการศึกษาพื้นฐานความรู้ด้านปรีชาธรรมของพระสงฆ์คฤหัสถ์ ตั้งแต่อธิบายหลักธรรมทางศาสนาหรือเทศนาสั่งสอนก็เป็นเรื่องไม่ทันสมัย ไม่อาจดึงดูดเรียกศรัทธาของประชาชนได้แต่กระนั้นวัดและพระสงฆ์ก็ยังมียุทธศาสตร์ที่ต่อสังคมและประชาชนมากมายหลายประการ บทบาทหลักของพระสงฆ์คงเหลืออยู่ คือ บทบาทด้านการสงเคราะห์ทางจิตใจซึ่งเป็นหน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์ (คณินนิตย์ จันทบุตร 2532 : 52) ซึ่งสอดคล้องกับบทบาทของวัดที่เป็นหน่วยงานอบรมประชาชนประจำตำบลซึ่งกรมการศาสนา (กรมการศาสนา .2521 : 22) ได้จำแนกไว้ดังนี้

1. ด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม เช่น นำหลักธรรมของพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติสอดแทรกอยู่ในชีวิตประจำวัน เป็นต้น
2. ด้านสุขภาพอนามัย เช่น การตั้งเกศสถาน เชิญแพทย์อนามัยประจำตำบลหรืออำเภอมาตรวจรักษาแก่ชาวบ้านร่วมมือกับ อสม. เป็นต้น
3. ด้านสัมมาอาชีพ จัดให้มีการฝึกฝนอาชีพ ส่งเสริมอาชีพ จัดตั้งธนาคารควาย และสหกรณ์ เป็นต้น
4. ด้านสันติสุข เช่น ทำให้คนที่ติดยาเสพติด มั่วสุมการพนัน ดื่มสุรา เลิกอบายมุข ให้นำมาสนใจประพฤติตนเป็นคนดี เป็นต้น
5. ด้านศึกษาสงเคราะห์ เช่น หาทุนการศึกษาให้เด็กนักเรียนที่ยากจน ส่งเสริมการศึกษาของพระภิกษุสามเณร จัดหาวัสดุอุปกรณ์ จัดตั้งห้องสมุดให้อ่านหนังสือ เป็นต้น
6. ด้านสาธารณะสงเคราะห์ เช่น จัดทำถนน ปลูกต้นไม้ สร้างศาลาที่พัก จัดทำความสะดวกหมู่บ้าน
7. ด้านความกตัญญูกตเวทีธรรม ในประชาชนรู้จักกตัญญูต่อผู้มีพระคุณต่อบิดามารดา ครู-อาจารย์ สถาบันชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์
8. ด้านสามัคคีธรรม เช่น ช่วยระงับกรณีพิพาทต่าง ๆ ของประชาชนให้มีความสามัคคีรวมพลังในการสร้างสรรค์

ดังนั้น สรุปได้ว่า บทบาทของพระสงฆ์จึงเป็นการแสดงบทบาททางโลก ดังที่พระสงฆ์กำหนดเองและที่ชาวบ้านหรือสังคมคาดหวังไว้ ซึ่งในปัจจุบันยังไม่มีมาตรฐานใดที่จะให้พระสงฆ์ยึดเป็นหลัก ได้ว่าจะแสดงบทบาทในขอบเขตเช่นไร จึงสามารถตอบสนองความคาดหวังของสังคมและความต้องการของตนเอง เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนรวม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมของชุมชน ความต้องการของชาวบ้านและความพร้อม ตลอดจนความ

ปรารถนาของตัว พระสงฆ์เองในการแสดงบทบาทนั้น ๆ พระสงฆ์ที่จัดว่าเป็นผู้นำชุมชนตามหลักทั่วไป ได้แก่สมภารหรือเจ้าอาวาสพระสงฆ์ที่พรรษามาก ๆ เป็นที่นับถือ พระสงฆ์อาวุโสของชาวบ้านอาจเป็นผู้นำได้เช่นกัน พระสงฆ์ที่อาวุโสยังอ่อน น้อยรูปที่จะจัดเป็นผู้นำของชุมชนได้ เว้นแต่จะมีคุณสมบัติพิเศษต่าง ๆ ที่ชาวบ้านยกย่อง แต่กระนั้นการกระทำต่าง ๆ ก็อาจถูกจำกัดด้วยวินัยของสงฆ์

3.แนวความคิดเกี่ยวกับการส่งเสริม

แนวความคิดเกี่ยวกับการส่งเสริม ความหมายของการส่งเสริมมีผู้ให้ความหมายดังนี้
 ดิเรก อุษฐ์หรัย (2522 : 138) ได้อธิบายว่า “การส่งเสริมประกอบด้วยความหมายที่ต้องให้ความรู้และความชำนาญเฉพาะเรื่อง เพื่อสามารถนำไปปรับปรุงกับสภาพชีวิตและอาชีพที่ทำอยู่ให้ดีขึ้น และต้องการมีการให้ต่อบุคคลที่ต้องการความรู้ประเภทนั้นๆ

เกษม จันทรแก้ว และประพันธ์ โกยสมบุรณ์ (2525 : 131) ได้อธิบาย ว่า การส่งเสริมหมายถึง การถ่ายทอดความรู้ นอกระบบต่อบุคคล เพื่อให้ความรู้ ความสำนึก ทักษะและทัศนคติเพื่อนำไปใช้ปรับปรุงอาชีพและคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น

ชัชรี นฤทุม (2525 : 5-6) ได้อธิบาย ว่า การส่งเสริมคือการกระตุ้นให้บุคคลเป้าหมายมองเห็นปัญหาที่แท้จริงของตนเอง และร่วมกันแก้ปัญหา นั้น โดยให้บุคคลเป้าหมายเรียนรู้เทคนิคใหม่ๆด้วยการปฏิบัติและช่วยตัวเอง เพื่อให้บุคคลเป้าหมายนั้นเปลี่ยนแปลงทัศนคติ พฤติกรรมและทักษะ เพื่อบรรลุความต้องการที่แท้จริงของตนเองและชุมชนนั้น

ชัชรี นฤทุม (2525 : 12) ได้แบ่งวิธีออกเป็น 3 แบบ ตามลักษณะของการเข้าถึงหรือการติดต่อ คือ

1.การส่งเสริมแบบตัวต่อตัว (Individual Contact) เป็นวิธีการที่นักส่งเสริมเข้าพบหรือพูดคุยกับกลุ่มเป้าหมายตัวต่อตัว วิธีการส่งเสริมชนิดนี้ได้ผลดีมากที่สุด แก้ไขปัญหาได้รวดเร็วแต่ไม่เหมาะกับประเทศไทย ทั้งนี้ต้องใช้จำนวนนักส่งเสริมมากพอจึงจะสามารถทำการส่งเสริมในลักษณะนี้ได้ครอบคลุมทั้งประเทศ

2. วิธีการส่งเสริมแบบกลุ่ม (Group Contact) เป็นวิธีการที่นักส่งเสริมเข้าไปพบบุคคลเป้าหมายเป็นกลุ่มและให้ความรู้หรือช่วยแก้ปัญหาโดยอาจจะใช้ การประชุม การสาธิต การฝึกอบรม เป็นต้น วิธีการส่งเสริมแบบนี้ใช้ดีพอสมควร เนื่องจากทางกลุ่มยังสามารถถาม

ข้อส่งสัยได้และนักส่งเสริมก็จะสามารถจัดหาคำตอบให้ได้โดยตรง จึงนับว่าเหมาะกับประเทศไทยมากเพราะช่วยแก้ปัญหา นักส่งเสริมน้อยและยังฝึกให้รู้จักรวมกลุ่มอีกด้วย

3. วิธีการส่งเสริมแบบมวลชน (Mass Contact) เป็นวิธีนักส่งเสริมที่นักส่งเสริมเปิดโอกาสให้มวลชนต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร การโปสเตอร์ เอกสารเผยแพร่ต่างๆ เป็นสื่อกลางในการติดต่อให้ความรู้ วิธีการส่งเสริมแบบนี้มีผลดีต่อการให้ข้อมูลในขั้นแรก เพื่อช่วยกระตุ้นให้มีความสนใจ แต่ข้อเสียของการส่งเสริมแบบนี้ก็คือ ไม่สามารถให้รายละเอียดแก่บุคคลเป้าหมายได้ กับนักส่งเสริมไม่สามารถจะติดตามผลของการให้ความรู้นั้นๆ ว่าตรงกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายหรือไม่และความรู้นั้นจะไปถึงมือของกลุ่มเป้าหมายมากน้อยเพียงใด

ในการเลือกใช้วิธีการส่งเสริมทั้ง 3 วิธี ขึ้นอยู่กับจำนวนนักส่งเสริมสื่อตัวกลางที่ใช้ตัวผู้รับข่าวสารจากตัวเราเนชั่น

เกษม จันทร์ และประพันธ์ โกยสมบุรณ์. 2525: 137-141) จำแนกการส่งเสริมออกได้ 3 วิธี คือ

1. วิธีการส่งเสริมเป็นรายบุคคล เป็นวิธีการส่งเสริมที่เข้าถึงผู้รับการส่งเสริมเป็นรายบุคคล โดยมุ่งหวังให้เกิดประสิทธิภาพในการส่งเสริมมากที่สุด และผู้ส่งเสริมจะสามารถพบสภาพที่แท้จริงของผู้รับการส่งเสริมเป็นอย่างดีด้วย แนวทางในการส่งเสริมประเภทนี้ เช่น การเยี่ยมเยียนที่บ้านของนักส่งเสริมแล้วให้ความรู้และความเข้าใจตลอดจนสอนในทางปฏิบัติได้อย่างใกล้ชิด และอาจจะเป็นไปในลักษณะของผู้รับการส่งเสริมมาติดต่อสำนักงาน โคณาปัญหาที่ได้รับการส่งเสริมมาปรึกษาและรับข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหานั้นๆ

2. วิธีการส่งเสริมแก่กลุ่มบุคคล การส่งเสริมประเภทนี้ เป็นวิธีการส่งเสริมที่นิยมใช้กันอยู่ทั่วไป เพราะประหยัดและมีประสิทธิภาพ เพราะไม่ต้องเสียเวลาในการฝึกอบรมจากทีละบุคคล แล้วอาจยังมีผลให้กลุ่มบุคคลเหล่านั้นอาจช่วยเหลือซึ่งกันและกันให้เกิดทักษะดีขึ้น ทั้งนี้ต้องเข้าใจว่ากลุ่มบุคคลจะต้องไม่ใหญ่จนเกินไป วิธีการที่ใช้ในการส่งเสริมประเภทนี้อาจใช้วิธีการบรรยายปาฐกถา ประชุมกลุ่ม การสาธิต การศึกษานอกสถานที่ และการฝึกอบรม เป็นต้น

3. วิธีการส่งเสริม โดยการใช้สื่อมวลชน ซึ่งได้แก่ เอกสารตีพิมพ์เผยแพร่ภาพ โฆษณา หนังสือพิมพ์ วิทยุ ภาพยนตร์ วัสดุ ภาพเคลื่อนไหว และการจัดนิทรรศการ เป็นต้น

สรุปได้ว่า การส่งเสริม หมายถึง การถ่ายทอดความรู้ นอกกระบบต่อบุคคล การให้ความรู้และความชำนาญเฉพาะเรื่อง เพื่อให้ความรู้ ความสำนึก ทักษะและทัศนคติ เพื่อนำไปใช้ปรับปรุงอาชีพและสามารถนำไปปรับปรุงกับสภาพชีวิตและอาชีพที่ทำอยู่ให้ดีขึ้น และ

ต้องการมีการให้ต่อบุคคลที่ต้องการความรู้ประเภทนั้นๆสรุป การส่งเสริม หมายถึง การถ่ายทอดความรู้ นอกระบบต่อบุคคล การให้ความรู้และความชำนาญเฉพาะเรื่อง เพื่อให้มีความรู้ความชำนาญ ทักษะและทัศนคติเพื่อนำไปใช้ปรับปรุงอาชีพและสามารถนำไปปรับปรุงกับสภาพชีวิตและอาชีพที่ทำอยู่ให้ดีขึ้น และต้องการมีการให้ต่อบุคคลที่ต้องการความรู้ประเภทนั้นๆ

4. การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

มีผู้ให้ความหมายของ “การอนุรักษ์” ไว้ดังนี้

นิวัติ เรืองพานิช (2528:15) ให้ความหมาย การอนุรักษ์ ไว้ว่า หมายถึงการรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด และใช้ได้เป็นเวลานานที่สุด ทั้งนี้ต้องให้สูญเสียทรัพยากร โดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุดและจะต้องกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยทั่วถึงกันด้วย

เกษม จันทรแก้ว (2530:99) ให้ความหมายไว้ว่า การอนุรักษ์หมายถึง การเก็บรักษา สงวน ซ่อมแซม ปรับปรุงและการใช้ต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อจะได้เอื้ออำนวยให้คุณภาพสูงในการสนองความเป็นอยู่ของมนุษย์ตลอดไป

วินัย วีระวัฒนานนท์ (2530 : 178) ให้ความหมายไว้ว่า การอนุรักษ์ คือ การรักษาสิ่งที่อยู่รอบๆ ตัวเราทั้งทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมให้คงสภาพไว้มิให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการสูญเสียและการทำลายเกิดขึ้น

จากที่กล่าวมาสามารถสรุปความหมายของการอนุรักษ์ หมายถึง การรักษา สงวน ซ่อมแซม ปรับปรุงและการรู้จักใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างชาญฉลาดให้เกิด ประโยชน์ และมีการกระจายใช้ประโยชน์ต่อมวลมนุษย์มากที่สุดและสูญเสียประโยชน์น้อยที่สุด

ความหมายของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีผู้ให้ความหมายของ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไว้ดังนี้

เกษม จันทรแก้ว และประพันธ์ โกยสมบุรณ์ (2525 : 46) “ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม” หมายถึง การใช้สิ่งแวดล้อมอย่างสมเหตุ สมผล เพื่อจะเอื้อให้คุณภาพสูงสุดตลอดไปในการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์

วินัย วีระวัฒนานนท์ (2530 : 64) ให้ความหมายไว้ว่า การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมหมายถึง การใช้สิ่งแวดล้อมอย่างชาญฉลาด ไม่ให้เกิดพิสัยต่อสังคมส่วนรวม ดำรงไว้ซึ่งสภาพ

เดิมของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมประดิษฐ์มนุษย์สร้างขึ้น รวมทั้งหาทางกำจัด และป้องกันมลภาวะหรือสิ่งแวดล้อมเป็นพิษมิให้เกิดขึ้นในสังคมส่วนรวมของมนุษย์

เกษม จันทรแก้ว (2530 : 104) ให้ความหมายไว้ว่า การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หมายถึง การใช้สิ่งแวดล้อมอย่างมีเหตุผล เพื่อที่จะอำนวยให้คุณภาพการมีชีวิตอยู่ตลอดไปของมนุษย์

ถนิษฐา กอวัฒนา (2530 : 10) สรุปความหมายว่า “การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมหมายถึง การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ใช้อย่างประหยัดให้เกิดประโยชน์ และปรับปรุงสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรมให้มีคุณภาพดีขึ้น

จากที่กล่าวมาแล้วสามารถสรุปความหมายของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ได้ ดังนี้ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หมายถึง การใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างชาญฉลาด อย่างมีเหตุผลเพื่อจะเอื้ออำนวยให้เกิดประโยชน์สูงสุด

5. แนวคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและความหมายของสิ่งแวดล้อม

5.1 สภาพปัญหาและความสำคัญของสิ่งแวดล้อม

ได้มีนักวิชาการ ผู้รู้ ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญด้านสิ่งแวดล้อมหลายท่าน ได้เสนอแนวคิดในเชิงความหมาย สภาพปัญหาและความสำคัญของสิ่งแวดล้อม ดังนี้

ความหมายด้านสิ่งแวดล้อม

สิ่งแวดล้อม (Environment) หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพ และชีวภาพที่อู่อุปถัมภ์มนุษย์ ซึ่งเกิดขึ้น โดยธรรมชาติและสิ่งที่มนุษย์ได้ทำขึ้น เช่น ป่าไม้ แม่น้ำ สัตว์ป่า ซึ่งมักมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ทั้งโดยธรรมชาติและจากการกระทำของมนุษย์ เมื่อโลกกำเนิดขึ้นมาใหม่ ๆ จะไม่มีสิ่งมีชีวิตจนกระทั่งโลกเริ่มเย็นตัวลง จึงเริ่มมีสิ่งมีชีวิตเล็ก ๆ เกิดขึ้น สภาพแวดล้อมที่เหมาะสม ทำให้สิ่งมีชีวิตใหม่ ๆ เกิดขึ้นตามมา แต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติเกิดขึ้น ทำให้สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป สิ่งมีชีวิตที่ไม่สามารถปรับตัวได้ก็ล้มตายไป เช่น ไดโนเสาร์ ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นสัตว์ที่ครองโลกก็สูญพันธุ์ไป ส่วนสิ่งมีชีวิตที่คงอยู่ได้ก็ต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอถึง(พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535)

ประเภทของสิ่งแวดล้อม นักวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมได้แบ่งสิ่งแวดล้อมไว้หลายประเภทดังนี้

1.สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ(Natural-Environment) ได้แก่

1.1 สิ่งแวดล้อมที่มีชีวิต (Biological Environment) เช่นมนุษย์สัตว์ พืช เป็นต้น

1.2 สิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิต (Abiotic Environment) เช่น แสงแดด อุณหภูมิ ความชื้น เป็นต้น

2. สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Man-Made-Environment) ได้แก่

2.1 สิ่งแวดล้อมทางวัตถุหรือสิ่งแวดล้อมที่มองเห็นได้ (Physical Man-Made - Environment) เช่น บ้านเรือนถนนสะพาน เป็นต้น

2.2. สิ่งแวดล้อมทางสังคม หรือสิ่งแวดล้อมที่เป็นนามธรรม (Social Environment หรือ Abstract Environment) เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อความเป็นระเบียบสำหรับอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข หรือใช้ในการถ่ายทอดความรู้ความคิดต่าง ๆ ได้แก่ ระเบียบการปกครอง ศาสนา การศึกษา ความเชื่อ เจตคติ ขนบธรรมเนียมประเพณี ระเบียบข้อบังคับ เป็นต้น สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นนี้ หากพิจารณาในลักษณะที่ว่ามนุษย์มีวัฒนธรรม มีอารยธรรม สามารถถ่ายทอดความรู้ ความคิด ไปสู่ชนรุ่นหลัง เพื่อนำทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมมาใช้สร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ สนองความต้องการของมนุษย์เอง อาจเรียกได้ว่าสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม

วาลี ฮาญสวัตดี (2538 : 17 – 20) ได้ให้ความหมายและปัญหาสิ่งแวดล้อมไว้ ดังนี้

สิ่งแวดล้อม คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ทั้งที่เป็นสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรม (จับต้องและมองเห็นได้) และนามธรรม เช่น วัฒนธรรม แบบแผนประเพณี ความเชื่อ เป็นต้น มีอิทธิพลเกี่ยวข้องถึงกันเป็นปัจจัยเกื้อหนุนซึ่งกันและกันผลกระทบจากปัจจัยหนึ่งจะมีส่วนสร้างเสริม หรือทำลายอีกส่วนหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้สิ่งแวดล้อมเป็นวงจรและวัฏจักรที่เกี่ยวข้องกัน ไปทั้งระบบ มีการแบ่งสิ่งแวดล้อมออกเป็น 2 ประเภท คือ

ประเภทที่หนึ่ง คือ สิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ ลม ไฟ ภูเขา ป่าไม้

ประเภทที่สอง คือ สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นมา อันได้แก่ สิ่งแวดล้อมทางด้านเทคโนโลยี คือ วิชาความรู้ที่มนุษย์เรียนรู้ หามาตัดแปลงสิ่งที่อยู่ล้อมตัวเราให้เอื้ออำนวยประโยชน์แก่มนุษย์ หรือทำให้ความเป็นอยู่ หรือคุณภาพชีวิตของมนุษย์ดีขึ้น กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม ก็คือ กฎเกณฑ์ ข้อตกลง ที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคม

ปัญหาสิ่งแวดล้อม

ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์เผชิญอยู่และส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจนการพัฒนาในสังคมมนุษย์ที่สำคัญ มีอยู่ 4 ประการ คือ

1. ปัญหาการร่อยหรอของทรัพยากรธรรมชาติ การดำรงชีวิตของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นในอดีต ปัจจุบันและอนาคต จำเป็นที่ต้องอาศัยทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยพื้นฐานประกอบ

กับมนุษย์มีความต้องการเพิ่มมากขึ้น ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่บนพื้นดิน พื้นน้ำ ในอากาศ หรือในโลกลดลงตามลำดับ

2. ปัญหาสารพิษ ในการดำรงชีวิตของมนุษย์นั้น มีการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์ โดยผ่านกระบวนการผลิตทั้งในทางการผลิตทั้งในทางเกษตรและอุตสาหกรรม อีกทั้งการพัฒนาทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเหล่านี้ย่อมก่อให้เกิดสารพิษขึ้น และสารพิษที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะในปริมาณและความเป็นพิษมากน้อยเพียงใดก็ตามจะถูกทิ้งอยู่ในสิ่งแวดล้อม หรือหลงเหลืออยู่ในโลกที่ใดที่หนึ่ง ดังนั้น มนุษย์จึงย่อมได้รับผลกระทบจากสารพิษไม่มากก็น้อย

3. ปัญหาประชากร ปัจจุบันประชากรโลกมี 5,000 ล้านคน จะเพิ่มเป็น 10,000 ล้านคน ในศตวรรษหน้า ปัญหาที่สำคัญคือ 90% ของประชากรโลกที่เพิ่มขึ้นนี้ ได้อยู่ในประเทศที่ยากจนอยู่ด้อยพัฒนาอยู่แล้ว ประเทศดังกล่าวมีอัตราเพิ่มของประชากรถึง 3-4 % ต่อปี จึงทำให้เกิดการอดอยาก ยากจน ขาดเชื้อเพลิง ขาดที่อยู่อาศัย บางแห่งไปแออัดกันอยู่ในเมืองใหญ่ เช่น แมกซิโกซิตี มีคนอยู่ถึง 20 ล้านคนอย่างผิดสุขลักษณะแม้บางประเทศได้พยายามใช้วิธีการควบคุมประชากรด้วยมาตรการที่เข้มงวด แต่วิธีการดังกล่าวก็ไม่ได้ผลมากนัก ส่วนประเทศไทยสามารถลดอัตราเพิ่มจาก 3.2% มาเป็น 1.6% ภายในเวลา 15 ปี นับว่าดำเนินการได้ดีมาก

4. ปัญหาของระบบนิเวศ ระบบนิเวศไม่ว่าจะใหญ่โตกว้างขวางหรือความจำกัดเพียงใด ก็จะต้องมีความสัมพันธ์หรือพึ่งพาอาศัยถ่ายทอดให้แก่กันและกัน และในระบบนิเวศเองก็มีองค์ประกอบทั้งทางกายภาพและชีวภาพที่จะต้องเกื้อกูลซึ่งกันและกัน แต่กิจกรรมของมนุษย์ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งสร้างสารพิษขึ้น ได้ก่อให้เกิดความไม่สมดุลย์ขึ้นในระบบนิเวศปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เป็นมาจากความไม่สมดุลย์ของระบบนิเวศที่เห็นได้ชัดเจนคือ การเกิดแผ่นดินไหว แผ่นดินถล่มในประเทศรัสเซีย การสูญพันธุ์ของสัตว์ป่าและพืช การเกิดอุทกภัยในบังคลาเทศ อินเดีย และภาคใต้ของไทย ความร้อนและความแห้งแล้งที่เกิดขึ้นในบางภูมิภาคของโลก รวมทั้งการลดลงของโอโซน ในบรรยากาศเหล่านี้ เป็นต้น

สำหรับสิ่งแวดล้อมในประเทศไทยที่เห็นเด่นชัด คือ ปัญหาการร่อยหรอของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การสูญเสียป่าไม้ สัตว์ป่า การขาดพื้นที่อุดมสมบูรณ์ การขาดแคลนน้ำอุปโภคบริโภค การเกิดความเน่าเสียในแหล่งน้ำที่สำคัญ ปัญหาดินเค็มดินเปรี้ยว ปัญหาอากาศเสีย ปัญหาการใช้สารเคมีในการเกษตร และอุตสาหกรรม ปัญหาขยะมูลฝอย

และสิ่งปฏิภูล ส่วนเรื่องที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ คือ ความแห้งแล้งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การเกิดอุทกภัยในภาคใต้ การขาดแคลนน้ำที่เป็นต้นน้ำลำธาร

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2542 : 46-263) กล่าวว่า **สิ่งแวดล้อมแท้** คือ ธรรมชาติ **สิ่งแวดล้อมเทียม** คือเทคโนโลยี ซึ่งตัวมันเองเป็นสภาพแวดล้อมใหม่สำหรับมนุษย์เป็นสภาพแวดล้อมที่แปลกปลอมแทรกซ้อนขึ้นมาทับธรรมชาติ มนุษย์ในกระแสอารยธรรม ปัจจุบันได้นำความรู้ไปใช้ในการที่จะเอาชนะและจัดการกับธรรมชาติ ตามปรารถนาของตนและถือว่าอย่างนี้คือความสำเร็จ แต่ตามเกณฑ์มาตรฐานข้างต้นคือ การสร้างโลกแห่งการเบียดเบียน ซึ่งปรากฏผลออกมาแล้วว่าจะมาซึ่งความวิบัติและความพินาศแก่โลกทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งแก่มนุษย์เอง เรียกได้ว่าเป็นการใช้ความรู้ไม่เป็น ทำให้เป็นการเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น ในที่สุด ฉะนั้น มนุษย์จึงควรเข้าถึงความจริงของธรรมชาติพร้อมทั้งพัฒนาความสามารถที่จะใช้ความรู้นั้นด้วย และนำปัญญาความรู้นั้นไปใช้ด้วยเจตจำนงที่สนองความคิดหมายที่จะทำโลกให้ดีขึ้น แทนที่จะเอาความรู้นั้นเอาชนะธรรมชาติ ก็คิดสูงไปกว่านั้นว่า จะใช้ความรู้นั้นจัดปรับปรุงระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ให้ธรรมชาติอำนวยประโยชน์ หรือผลดีแก่ตน โดยไม่เกิดผลเสียหายแก่ธรรมชาติและตนเอง แทนที่จะเกิดผลทางการเบียดเบียน ก็จะเกิดผลในทางเกื้อกูลกัน อันถือได้ว่าเป็นความสำเร็จที่แท้จริง และนี่จึงจะเป็นชัยชนะที่แท้จริงของมนุษย์

วีรวัฒน์ ปภุสสรุ และคณะ (2540 : 13-19) ได้ให้ความหมาย ความสำคัญสภาพปัญหา และสาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมไว้ ดังนี้

สิ่งแวดล้อม คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวเราทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ที่มีอิทธิพลเกี่ยวโยงถึงกัน เป็นปัจจัยเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ผลกระทบจากปัจจัยหนึ่งจะมีเสริมสร้างหรือทำลายอีกส่วนหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ สิ่งแวดล้อมเป็นวงจรและวัฏจักรที่เกี่ยวข้องกันไปทั้งระบบ องค์กรใดสิ่งใดสิ่งแวดล้อมอาจแยกออกเป็นลักษณะกว้าง ๆ ได้ 2 ส่วน คือ

1. สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ภูเขา ดิน น้ำ อากาศ
ทรัพยากรทุกประเภท
2. สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ชุมชนเมือง สิ่งก่อสร้าง โบราณสถาน ศิลปกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม เป็นต้น

ความสำคัญทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สิ่งแวดล้อมมีทั้งสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตเกิดจากการกระทำของมนุษย์หรือมีอยู่ตามธรรมชาติ เช่น อากาศ ดิน หิน แร่ธาตุ น้ำ ห้วย หนอง คลอง บึง ทะเลสาบ ทะเล มหาสมุทร พืชพรรณสัตว์ต่าง ๆ ภาชนะเครื่องใช้ต่าง ๆ ฯลฯ สิ่งแวดล้อมดังกล่าวจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ โดยเฉพาะมนุษย์เป็นตัวละครสำคัญยิ่งที่ทำให้สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงทั้งในทางเสริมสร้างและทำลาย จะเห็นว่า ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ต่างกันที่สิ่งแวดล้อมนั้นรวมทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏอยู่รอบตัวเรา ส่วนทรัพยากร ธรรมชาติเน้นสิ่งที่อำนวยประโยชน์แก่มนุษย์มากกว่าสิ่งอื่น สิ่งแวดล้อมของมนุษย์ที่อยู่รอบ ๆ ตัว ทั้งสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ซึ่งเกิดจากการกระทำของมนุษย์แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ (สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, 2535)

1. สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ จำแนกได้ 3 ชนิด คือ

- 1.1. สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ อากาศ ดิน ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะ ภูมิอากาศ ทัศนียภาพต่าง ๆ ภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง ทะเลสาบ ทะเล มหาสมุทร และทรัพยากรธรรมชาติทุกชนิด
- 1.2. สิ่งแวดล้อมทางชีวภาพหรือชีวภูมิศาสตร์ ได้แก่ พืชพันธุ์ธรรมชาติต่าง ๆ สัตว์ป่า ป่าไม้ สิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ที่อยู่รอบตัวเราและมวลมนุษย์
- 1.3. สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม หรือสิ่งแวดล้อมประดิษฐ์ หรือมนุษย์เสริมสร้างขึ้น ได้แก่ สิ่งแวดล้อมทางสังคม ที่มนุษย์เสริมสร้างขึ้นโดยใช้กลวิธีสมัยใหม่ ตามความเหมาะสมของสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ศาสนา และ วัฒนธรรม เช่น เครื่องจักร เครื่องยนต์ รถยนต์ พัดลม โทรทัศน์ วิทยุ ฝนเทียม เขื่อน บ้านเรือน โบราณสถาน โบราณวัตถุ อื่น ๆ ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ค่านิยม และสุขภาพอนามัย สิ่งแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ซึ่งเกิดจากสาเหตุ 2 ประการ คือ 1) มนุษย์ 2) ธรรมชาติแวดล้อม

จากความหมายของสิ่งแวดล้อมดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าสิ่งแวดล้อมมีความสำคัญต่อมนุษย์เป็นอย่างมาก เนื่องจากมนุษย์มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างแนบแน่น ในอดีตปัญหาเรื่องความสมดุลของธรรมชาติตามระบบนิเวศยังไม่เกิดขึ้นมากนัก ทั้งนี้เนื่องจากคนในยุคต้น ๆ นั้นมีชีวิตอยู่ใต้อิทธิพลของธรรมชาติ ความเปลี่ยนแปลงทางด้านธรรมชาติและสภาวะแวดล้อมเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป จึงอยู่ในวิสัยที่ธรรมชาติสามารถปรับดุลของตัวเองได้ ผลกระทบสิ่งแวดล้อมและปัญหาสิ่งแวดล้อมที่รุนแรงจึงยังไม่ปรากฏแต่อย่างไรก็ตามจากการที่ความเจริญทางด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจและอุตสาหกรรมขยายตัว

มากขึ้น มนุษย์ได้ขวนขวายหาความสุขสบายมากขึ้น มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น ละเกือบทุกประเทศต่างก็มุ่งพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจกันอย่างจริงจัง ปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมจึงปรากฏให้เห็นบ้าง แต่ก็ยังพอที่จะอยู่ในวิสัยและสภาพที่รับได้

ปัญหาสิ่งแวดล้อม

ช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาจนกระทั่งถึงเมื่อไม่กี่สิบปีมานี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทศวรรษที่ผ่านมา ซึ่งเรียกกันว่า “ทศวรรษแห่งการพัฒนา” นั้น ปรากฏว่า ได้เกิดมีปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมขึ้นในบางส่วนของโลก และปัญหาดังกล่าวนี้ก็มีลักษณะคล้ายคลึงกันในทุกประเทศ ทั้งที่เป็นประเทศที่พัฒนาแล้วและกำลังพัฒนา เช่น

1. ปัญหาทางด้านภาวะมลพิษที่เกี่ยวกับน้ำ
2. ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมสลายหมดสิ้นไปอย่างรวดเร็ว เช่น น้ำมัน แร่ธาตุ ป่าไม้ พืช สัตว์ ทั้งที่เป็นอาหารและที่ควรจะอนุรักษ์ไว้เพื่อการศึกษา เป็นต้น
3. ปัญหาเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานและชุมชนของมนุษย์ เช่น การวางผังเมืองและชุมชนไม่ถูกต้องทำให้เกิดการแออัดขัดเยียด การใช้ทรัพยากรไม่ถูกประเภทและลักษณะ ตลอดจนปัญหาแหล่งเสื่อมโทรมและปัญหาจากของเหลือทิ้งอันได้แก่ขยะมูลฝอย เป็นต้น

สาเหตุของปัญหา

จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นอาจกล่าวได้ว่า สาเหตุหลักของปัญหามีอยู่ 2 ประการ คือ

1. การเพิ่มของประชากร (Population Growth) ปัจจุบันการเพิ่มของประชากรโดยเฉลี่ยทั่วโลกมีแนวโน้มสูงมากขึ้น แม้การรณรงค์เรื่องการวางแผนครอบครัวจะได้ผลดี แต่ปริมาณการเพิ่มของประชากรก็ยังอยู่ในอัตราทวีคูณ (Exponential Growth) เมื่อผู้คนมากขึ้นความต้องการบริโภคทรัพยากรก็เพิ่มมากขึ้นทุกทาง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอาหาร ที่อยู่อาศัย พลังงาน เครื่องใช้สอย ฯลฯ

2. การขยายตัวทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี (Economic Growth & Technological Progress) ความเจริญทางเศรษฐกิจนั้น ทำให้มาตรฐานในการดำรงชีวิตสูงตามไปด้วย มีการบริโภคทรัพยากรจนเกินความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชีวิต มีความจำเป็นต้องใช้พลังมากขึ้นตามไปด้วย ในขณะที่เดียวกันความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีก็ช่วยเสริมให้วิธีการนำทรัพยากรใช้ได้ง่ายขึ้นและมากขึ้น นักวิชาการสิ่งแวดล้อมส่วนใหญ่มีความเห็นตรงกันว่า มนุษย์เป็นตัวละครสำคัญในการทำลายธรรมชาติและสภาวะแวดล้อม ดังนั้นวิธีแก้ไขปัญหามลพิษที่ตรงจุดที่สุดคือ การแก้ไขที่พฤติกรรมของคนอันเป็นสาเหตุของปัญหา

จากการเร่งรัดพัฒนาที่ผ่านมาโดยเน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม และเทคโนโลยีก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมในด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์ ทุกฝ่ายจึงเริ่มตระหนักถึงภัยที่จะเกิดขึ้น ในที่สุดก็เห็นพ้องกันว่า การพัฒนาที่ถูกต้องนั้นควรเป็นการพัฒนาที่มุ่งยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น โดยคำนึงถึงคุณภาพแห่งสภาวะแวดล้อมและธรรมชาติไว้ด้วย หลักพื้นฐานในโครงการพัฒนาต่าง ๆ ควรจะต้องคำนึงถึงหลักสำคัญดังต่อไปนี้

1. ผลดีในทางเศรษฐกิจ
2. ความเหมาะสมในทางสังคม
3. เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ในทางเทคโนโลยี
4. เป็นสิ่งที่ยอมรับได้ในด้านสิ่งแวดล้อม

สวัสดิ์ สุงเนิน (2543 1: 9) ได้เสนอถึง ความหมาย ความสำคัญของสิ่งแวดล้อมและความสัมพันธ์ของมนุษย์เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมไว้ดังนี้

สิ่งแวดล้อม (Environment) หมายถึง สิ่งที่อยู่รอบตัวมนุษย์ อาจเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือมนุษย์สร้างขึ้น มีชีวิต หรือไม่มีชีวิต มีรูปธรรมหรือนามธรรม และมีความเหมาะสมหรืออาจไม่เหมาะสมก็ได้ เช่น แสงแดด แม่น้ำ ถนน บ้านเรือน โบราณสถาน ประเพณี และวัฒนธรรม เป็นต้น

สิ่งแวดล้อมสามารถจำแนกตามการเกิดได้ 2 ประเภท คือ

1. สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ (Natura Environment) ประกอบด้วย สิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย ได้แก่ มนุษย์ พืช และสัตว์ กับสิ่งไม่มีชีวิต เช่น อากาศ แสงแดด น้ำ ดิน แร่ ภูมิประเทศ ตลอดจนปรากฏการณ์ธรรมชาติต่างๆ เช่น น้ำท่วม ฝนแล้ง เป็นต้น

2. สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Manmade Environment) ประกอบด้วยสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการดัดแปลงธรรมชาติให้เหมาะสมกับความต้องการหรือใช้ประโยชน์ของมนุษย์มากขึ้น จำแนกได้ 2 จำพวก คือ

2.1 สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Physical Environment) คือ สิ่งที่มีรูปธรรม มองเห็นได้และจับต้องได้ ส่วนใหญ่เป็นสิ่งก่อสร้าง เช่น บ้านเรือน โรงงาน ถนน รถยนต์ คอกสัตว์ สวนผลไม้ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ซึ่งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์

2.2 สิ่งแวดล้อมทางสังคม (Social Environment) คือ สิ่งที่เป็นนามธรรมหรือไม่มีตัวตนและจับต้องไม่ได้ อาจสร้างขึ้นโดยการตั้งใจ ไม่ตั้งใจ หรือเพื่อความสงบสุขในการอยู่ร่วมกัน เช่น ประเพณี ศาสนา วัฒนธรรม กฎหมาย การทะเลาะวิวาท และการศึกษา เป็นต้น

ความสำคัญของสิ่งแวดล้อม

สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นมีความสำคัญต่อการอยู่ของสิ่งมีชีวิตทั้งมวลในโลก โดยเป็นองค์ประกอบของสิ่งมีชีวิต เช่น คนและสัตว์ต้องการอากาศออกซิเจนเพื่อการหายใจและการเผาผลาญอาหาร หารอาหารเป็นพิษจะทำให้สิ่งมีชีวิตตายได้ นอกจากนี้ยังมีอิทธิพลโดยตรงต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ เป็นต้น

1. มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐาน สิ่งแวดล้อมต่อการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ดังจะเห็นได้ทั่วไปว่าในทำเลที่เหมาะสมจะมีมนุษย์อยู่หนาแน่น โดยเฉพาะที่ราบลุ่มแม่น้ำ ที่ราบชายฝั่งทะเล ที่ราบตามหุบเขา แต่มีลักษณะตรงกันข้ามมนุษย์จะอพยพไปสู่สภาพที่คิดว่าเป็นที่

2. มีอิทธิพลต่อลักษณะที่อยู่อาศัย การสร้างบ้านเรือน ที่อยู่อาศัยในแต่ละภูมิภาคจะมีโครงสร้าง รูปแบบ และการใช้วัสดุที่แตกต่างกัน เพื่อให้เหมาะสมกับภูมิอากาศ เช่น ในเขตอบอุ่นและเขตหนาวมักเป็นบ้านอิฐหรือคอนกรีตมุงกระเบื้อง มีประตู หน้าต่างมิดชิด และมีเตาผิงให้อบอุ่น ส่วนบ้านคนไทยสมัยก่อนจะเป็นบ้านไม้ได้ดูสูง หลังคาจั่ว มุงหญ้าคา จากใบตองหรือใบพลวง ซึ่งหาง่ายและระบายอากาศได้ดีเหมาะกับสภาพอากาศในเขตร้อนชื้นที่มีความชื้นสูงในฤดูฝน ร้อนและแห้งแล้งในฤดูแล้ง บ้านแบบไทยจึงเหมาะกับสภาพแวดล้อมของประเทศไทยอย่างแท้จริง

3. เป็นตัวกำหนดลักษณะการดำรงชีวิต เช่น ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นที่ราบลุ่ม มีลมมรสุม ป่าไม้ค่อนข้างสมบูรณ์ มนุษย์จะประกอบอาชีพเกษตรกรรมตอนเหนือของอาฟริกาหรือเอเชียตะวันตกเฉียงใต้มีสภาพแห้งแล้งเป็นทะเลทราย มนุษย์จะดำรงชีพโดยการเลี้ยงสัตว์แบบเร่ร่อนไปตามแหล่งน้ำและทุ่งหญ้ารอบโอเอซิส ส่วนบริเวณเขตร้อนชื้นอากาศจะร้อนฝนตกตลอดปี มีป่าดงดิบที่อุดมสมบูรณ์ มนุษย์จะดำรงชีพการเก็บของป่าและล่าสัตว์

4. มีความสำคัญต่อความเจริญรุ่งเรืองและความผาสุกของมนุษย์ กล่าวคือ หากประเทศใดมีทรัพยากรมาก รู้จักใช้อย่างเหมาะสม จะทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความมั่นคง และความเจริญก้าวหน้า เพราะทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาสังคมมนุษย์

5. มีความสำคัญทางด้านวิชาการและเอกลักษณ์ของชาติ สิ่งแวดล้อมที่เป็นงานศิลปกรรม โบราณสถาน และโบราณวัตถุ แสดงออกถึงวิวัฒนาการและความรุ่งเรืองของมนุษย์ในอดีต เป็นเอกลักษณ์หรือความภาคภูมิใจของบุคคลในชาติ

นอกจากนี้ สิ่งแวดล้อมที่สวยงามทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือเกิดจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์ ยังอำนวยประโยชน์ในด้านการพักผ่อนหย่อนใจได้เป็นอย่างดีสามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดการสร้างงานและรายได้อย่างมากมาย

ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าสิ่งแวดล้อมส่วนหนึ่งก็คือ ทรัพยากรธรรมชาติ มนุษย์เป็นผู้ใช้ทรัพยากรเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม ในสมัยโบราณมนุษย์จะอยู่กับธรรมชาติโดยการปรับตัวเองให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม เมื่อมีความเจริญมากขึ้นจะพยายามลดอิทธิพลของธรรมชาติโดยคัดแปลงสิ่งแวดล้อมให้เปลี่ยนไปตามต้องการ และมีการนำทรัพยากรไปใช้อย่างมากมาย หากไม่มีการจัดการที่ดีทำให้ธรรมชาติปรับสภาพไม่ทันจนขาดเสถียรภาพ เกิดความเสื่อมโทรมและมลพิษ เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สุขภาพอนามัย และทำให้มนุษย์ไม่อาจดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุข จึงควรมีการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมให้รัดกุม

5.2 นโยบายสิ่งแวดล้อม

การกำหนดนโยบายสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย ได้สนองตอบหลักการแห่งสิ่งแวดล้อมของสหประชาชาติ ตามกรอบแนวทาง “ การพัฒนาที่ยั่งยืน ” โดยได้กำหนดหลักการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นโยบายของรัฐบาลตลอดมา ดังนี้

5.2.1 สารที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมในรัฐธรรมนูญ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ได้กำหนดแนวนโยบายของรัฐเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม และให้สิทธิและอำนาจหน้าที่แก่ประชาชนและชุมชนในเรื่องของการจัดการสิ่งแวดล้อมในหลายมาตรา คือ

1) หน้าที่ของรัฐบาลในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม

มาตรา 79 รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวน บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล รวมทั้งมีส่วนร่วมในการส่งเสริมบำรุงรักษาและคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนควบคุมและกำจัดภาวะมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพและคุณภาพชีวิตของประชาชน

2) หน้าที่ของรัฐในการกระจายอำนาจในท้องถิ่น

มาตรา 290 เพื่อส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีอำนาจหน้าที่ตามที่กฎหมายบัญญัติ

กฎหมายตามวรรคหนึ่งอย่างน้อยต้องมีสาระสำคัญต่อไปนี้

1. การจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในเขตพื้นที่
2. การเข้าไปมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่นอกพื้นที่เฉพาะกรณีที่อาจมีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของประชาชนในพื้นที่ของตน
3. การมีส่วนร่วมในการพิจารณาเพื่อริเริ่มโครงการหรือกิจกรรมเขตนอกพื้นที่ ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และสุขภาพอนามัยของประชาชนในพื้นที่

3) สิทธิเสรีภาพของบุคคล และชุมชน

มาตรา 49 บุคคลซึ่งรวมตัวกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์ หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดกิจการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุล และยั่งยืน ทั้งนี้ตามกฎหมายบัญญัติ

5.2.2 สาระที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม ในแผนพัฒนาฉบับ 8

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) ได้กำหนดแนวทางการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม สรุปได้ดังนี้

1. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วยแนวทางการบริหารจัดการเพื่ออนุรักษ์ ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติให้มีความสมบูรณ์ และเกิดความสมดุลต่อระบบนิเวศวิทยา รวมทั้งการดูแลรักษาสภาพแวดล้อมเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน และเป็นฐานในการพัฒนาประเทศในระยะยาว การจัดระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดประโยชน์และควบคุมดูแลอย่างมีประสิทธิภาพมีการจัดสรรอย่างเป็นระบบ เป็นประโยชน์ต่อสังคมและชุมชนอย่างแท้จริง รวมทั้งการบริหารจัดการเพื่อป้องกันและบรรเทาภัยอันเกิดจากธรรมชาติ

2. การพัฒนาเศรษฐกิจมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่องและมีเสถียรภาพ โดยมีความสมดุลกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

3. ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้รับการดูแลรักษาและบริหารจัดการอย่างเหมาะสม มีประสิทธิภาพ เพื่อเป็นฐานการพัฒนาที่ยั่งยืนแก่คนรุ่นหลังคนไทยมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีเมืองและชุมชนที่น่าอยู่อาศัย มีความปลอดภัย เป็นความภาคภูมิใจของคนไทยทั้งชาติ

4. การพัฒนาสภาพแวดล้อมของสังคมและสร้างเสริมความเข้มแข็งของครอบครัว และชุมชน ให้สนับสนุนการพัฒนาศักยภาพและคุณภาพของคน รวมทั้งให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา

5. ให้มีการใช้ประโยชน์และดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีความอุดมสมบูรณ์ สามารถสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน ปรับระบบบริหารจัดการ เปิดโอกาสให้องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคเอกชนชุมชน และประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารจัดการ

5.2.3 สารระสำคัญเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในแผนพัฒนาฯ ฉบับ 9

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549) ได้กำหนดแนวทางการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม สรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

1. ส่งเสริมบทบาทการมีส่วนร่วมของประชาชนและท้องถิ่นในการจัดการสิ่งแวดล้อมให้มากขึ้น โดยจะต้องเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องและส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ที่ถูกต้องในการวิเคราะห์ กลั่นกรอง รายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นของตน

1. การจัดการมลพิษ

2.1 ให้มีระบบกำจัดขอเสีย โดยให้ท้องถิ่นเป็นผู้กำหนดการหรือให้เอกชนเข้ามาร่วมและลงทุนในการก่อสร้างและการบริหาร ตลอดจนให้ประชาชนมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการเสียค่าบริการตามหลัก “ ผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย ”

2.2 ให้ความสำคัญกับการป้องกัน ลดมลพิษ และเร่งฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยการนำเอากลไกและมาตรการทางเศรษฐศาสตร์มาใช้ และการวางโครงการให้เหมาะสมกับพื้นที่ รวมทั้งเปิดรับข้อคิดเห็นจากประชาชนในกระบวนการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการรับฟังข้อคิดเห็นของประชาชนก่อนการตัดสินใจใดๆ เพื่อลดความสูญเปล่าทางเศรษฐกิจ

2.3 เทคโนโลยีสะอาด ส่งเสริมการนำเทคโนโลยีสะอาดมาใช้ในการผลิตสินค้าและบริการ การลดมลพิษ และส่งเสริมการนำกลับมาใช้ใหม่ รวมทั้งการส่งเสริมเทคโนโลยีท้องถิ่น

2.4 การจัดการสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ การเป็นภาคีหรือร่วมมือกับต่างประเทศด้านสิ่งแวดล้อมจะส่งผลกระทบต่อระบบการผลิตและการบริโภคของประชาชนจะต้องเพิ่มความเข้มแข็งขององค์กรและเสริมสร้างขีดความสามารถของบุคลากรในหน่วยงานทั้ง

ทางวิชาการและการและทางปฏิบัติ เพื่อให้โครงสร้างขององค์กรของสิ่งแวดล้อมมีความคล่องตัว และมีประสิทธิภาพเพิ่มมากยิ่งขึ้น

2.5 ศึกษาผลกระทบข้อตกลงระหว่างประเทศ เพื่อกำหนดท่าทีและความร่วมมือของประเทศด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อมุ่งรักษาประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม จากแนวคิดดังกล่าว ผู้วิจัยสรุปแนวคิดจากการวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

มนุษย์อาศัยอยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อม และใช้สิ่งแวดล้อมเพื่อการดำรงชีวิตสิ่งแวดล้อมจึงมีความสำคัญต่อมนุษย์อย่างยิ่ง ถ้าสิ่งแวดล้อมดี ความเป็นอยู่ของมนุษย์จะดีตามไปด้วย ถ้าสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ หรือเสื่อมโทรมมนุษย์ก็จะได้รับความเดือดร้อนเช่นการพัฒนาที่ผ่านมาก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากมาย ซึ่งมนุษย์จะต้องแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อความคงอยู่ของมนุษย์เอง จึงจำเป็นจะต้องทำการศึกษาสภาพปัญหาสาเหตุที่เกิดให้เข้าใจ เพื่อปรับระบบการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมให้เกิดผลดี เอื้อประโยชน์แก่มนุษย์และสามารถดำรงชีพอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมได้อย่างเป็นสุขละยังยืนตลอดไป

ดังนั้น ทุกคนในชุมชนรวมทั้งพระสงฆ์จำเป็นต้องรู้และเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นความรู้พื้นฐานในการปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่และเป็นแรงจูงใจให้สามารถปฏิบัติงานพัฒนาสิ่งแวดล้อมในวัด ชุมชนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นต่อไป

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

มนัส สุวรรณ (2532 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการให้ความรู้ความเข้าใจในระดับตำบล ในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประชาชน 4 ตำบล คือเวียงสา ตำบลน่าน้อย ตำบลปัว ตำบลท่าวังผา จังหวัดน่านผลการศึกษารูปได้ดังนี้

1.ประชาชนโดยทั่วไปมีความรู้พื้นฐานเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและเห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติต่อการดำรงชีวิตค่อนข้างดี ตระหนักในปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในท้องถิ่น และมีความพร้อมสูงในการมีส่วนร่วมแก้ปัญหา

2. โครงข่ายและลักษณะทางสังคมไม่สลับซับซ้อน ประชาชนส่วนใหญ่ให้ความเคารพนับถือ ปรีกษาหารือ และขอความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่บ้านของตนเอง

3.แม้จะมีสื่อค่อนข้างจำกัด แต่สื่อที่ปรากฏก็มีศักยภาพค่อนข้างสูงในการให้ความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ศิริวรรณ โอสถานนท์ (2533 : 6-12) ได้เสนอรายงานการวิจัยเรื่องพุทธศาสนาเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นความพยายามที่จะนำพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย ซึ่งมีสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องพอสรุปได้ ดังนี้

ผลวิจัยพบว่า วิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมเกิดจากมิจฉาทิฏฐิ หรือความเห็นผิดอันได้แก่ วัสดุค่านัตถุนิยม แบบทุนนิยม และแบบลดส่วน พระพุทธศาสนาสอนให้แก้ปัญหาที่สาเหตุ ดังนั้นพุทธวิธี คือเปลี่ยนความเห็นผิดให้เป็นความเห็นถูก กล่าวคือ เปลี่ยนจากมิจฉาทิฏฐิ เป็นสัมมาทิฏฐิ ซึ่งได้แก่ ทรรศนะแบบธรรมชาตินิยมในพุทธศาสนาที่เชื่อว่า มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่มีชีวิต หรือสิ่งที่ไม่มีชีวิตก็ตาม ล้วนสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องอาศัยซึ่งกันและกัน เช่น ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับโลกธรรมชาติ ในอัครกัณฐสูตร ความสัมพันธ์ของมนุษย์ในลิงคาคสูตร ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสัตว์ และมนุษย์ในเพศบรรพชิตกับป่าในพระวินัย เป็นต้น โดยมีความสัมพันธ์ที่แท้จริงของพุทธบริษัทเป็นความสัมพันธ์แบบเพื่อนแบบกัลยาณมิตร พุทธศาสนาจึงมีวินัยที่สำคัญต่อการอนุรักษ์โลกธรรมชาติไว้

หนึ่งในแง่ความสัมพันธ์ของพระภิกษุกับป่านั้นถือว่าเป็นการปฏิบัติหน้าที่ตามกฏศีลธรรมต่อโลกธรรมชาติทั้งในส่วนของศีล คือ การอนุรักษ์สิ่งดีงามของสิ่งมีชีวิตและสภาพแวดล้อม และส่วนของคุณธรรม คือ การสร้างจิตสำนึกที่เป็นสัมมาทิฏฐิให้เข้าใจในธรรมชาติชีวิตและสภาพแวดล้อม นับว่า เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและอิงอาศัยกันและกันเพื่อให้ดำรงอยู่ต่อไป นอกจากนั้น พระพุทธองค์ยังปรับอบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุที่ทำให้ต้นไม้(ภูตคาม)ต้องตายต้องปรับอบัติทุกกฎ และภิกษุเผาป่าตลอดจนโทษรุนแรงแก่พระภิกษุที่นำไม้หวงห้ามไปใช้สอย ดังนั้น การอยู่ของพระภิกษุตามพระธรรมวินัยจึงเป็นการช่วยปกป้องอนุรักษ์ป่าไม้ให้คงสภาพความเป็นป่าธรรมชาติ รวมทั้งเป็นอภัยทานที่ปลอดภัยแก่สรรพชีวิตด้วย

ยงยุทธ บุราสิทธิ์ (2534 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง การศึกษาการดำเนินงานของชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม : ศึกษากรณีบ้านซำใต้ บ้านโศกน้อย และบ้านโนนกระโดน ตำบลพญาเย็น อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ผลการวิจัยพบว่า

1. ประวัติความเป็นมาของบ้านซำใต้ บ้านโศกน้อย และบ้านโนนกระโดน พบว่าหมู่บ้านทั้งสามแห่ง มีประวัติความเป็นมาที่คล้ายคลึงกัน ตั้งมาเมื่อประมาณ 50 ปี ที่ผ่านมา โดยมีสาเหตุมาจากสองประการคือ ประการที่หนึ่งการเข้ามาเป็นลูกจ้างของบริษัททำไม้สัมปทาน ประการที่สองการแสวงหาที่ดินทำกิน ชาวบ้านส่วนใหญ่อพยพมาจากจังหวัดนครราชสีมา อุบลราชธานี และนครนายก จากสาเหตุดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลง

แปลงทางนิเวศวิทยาและทำให้พื้นที่ป่าไม้ลดลงเป็นจำนวนมาก ต่อมารัฐได้ประกาศจัดตั้งอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ และอพยพชาวบ้านที่อยู่ในเขตอุทยานออกมา

2. ความเป็นมาของการรวมกลุ่มเพื่อจัดตั้ง ชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หลังจากที่รัฐได้ประกาศจัดตั้งอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ทำให้ที่ดินทำกินของชาวบ้าน อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ ประกอบกับรัฐยังไม่ปักหลักเขตอุทยานฯ ที่แน่นอน จึงทำให้ชาวบ้านเกิดความกลัวว่ารัฐจะดำเนินการยึดที่ดินจึงทำให้ชาวบ้านจับได้กลุ่มหนึ่งได้รวมตัวกัน เพื่อที่จะแสดงให้รัฐเห็นว่าชาวบ้านก็มีความสามารถในการที่จะดูแลรักษาป่าร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐจึงได้รวมกลุ่มจัดตั้ง "ชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม" เมื่อปี พ.ศ.2528 ที่บ้านซับใต้ โดยการสนับสนุนจากสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน และหน่วยงานของรัฐ ต่อมาในปี พ.ศ.2531 ได้ขยายผลการดำเนินงาน ไปยังบ้าน โศกน้อย และบ้าน โนนกระโดน ตามลำดับ

3. คุณลักษณะต่าง ๆ ที่มีผลต่อการดำเนินงานของชมรมฯ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

3.1 กิจกรรมในด้านอาชีพของชมรมฯ ที่ไม่ต้องพึ่งพิงป่าทำให้สมาชิกมีอาชีพที่มั่นคง จึงไม่จำเป็นต้องอาศัยป่าในการประกอบอาชีพ

3.2 การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก คือหน่วยงานของรัฐ ได้แก่ โรงเรียนในหมู่บ้าน พัฒนาการ เกษตรตำบล สาธารณสุขตำบล และเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ส่วนหน่วยงานของเอกชน ได้แก่ สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน โดยให้การสนับสนุนในกิจกรรมด้านอาชีพ และกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

3.3 การคาดหวังในประโยชน์ของสมาชิกฯ สมาชิกส่วนใหญ่มีการคาดหวังในประโยชน์ที่จะได้รับอยู่ในระดับสูง โดยเฉพาะการกู้เงินจาก "ศูนย์พัฒนาชนบทซับใต้" การมีอาชีพที่มั่นคง การมีรายได้ที่เพิ่มขึ้น และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

3.4 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของสมาชิกฯ สมาชิกส่วนใหญ่มีส่วนร่วม ในการตัดสินใจในระดับปานกลาง

3.5 บุคลิกภาพของสมาชิก สมาชิกส่วนใหญ่มีบุคลิกภาพแบบกระตือรือร้น

3.6 ลักษณะของผู้นำชมรมฯ มีลักษณะเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตย

จากคุณลักษณะทั้งหมดทำให้สมาชิกส่วนใหญ่ ไม่เคยละเมียดระเบียบ และข้อสัญญาชมรมฯ ที่เคยละเมียดฯ มีเพียงจำนวนน้อย สมาชิกทั้งหมดมีความเห็นพ้องต้องกัน ในเป้าหมายของชมรม และในแต่ละชมรมมีสมาชิกเพิ่มขึ้นทุกปี

4. ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของชมรมฯ

4.1 ปัญหาเกี่ยวกับกิจกรรมด้านอาชีพ ได้แก่ เงินทุนน้อย การขาดแคลนน้ำและขาดการติดตามจากเจ้าหน้าที่

4.2 ปัญหาเกี่ยวกับกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ฯ ได้แก่ การขาดความร่วมมือจากชาวบ้าน การขาดความร่วมมือจากบุคคลภายนอก ขาดการประสานงานจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ และปัญหาไฟป่า

4.3 ปัญหาเกี่ยวกับการบริหารงานชมรมฯ ได้แก่ คณะกรรมการบริหารงานชมรมฯ ยังไม่รู้จักบทบาทหน้าที่ของตน การทำงานล่าช้า ถือพรรคพวกเป็นใหญ่ การดำเนินงานไม่ครอบคลุมถึงชาวบ้านทั้งหมด

เสมอศักดิ์ ภักดีรัตน์ (2534 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง การสร้างสื่อประสมสำหรับการเรียนการสอนเพื่อการอนุรักษ์ และพัฒนาป่าไม้ตามโครงการอีสานเขียว สำหรับนักเรียนประถมศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านหนองบึง ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

ผลการวิจัยพบว่า สื่อประสมที่สร้างขึ้นมีประสิทธิภาพ 83.83/80.67 และมีค่าดัชนีประสิทธิผล .61 สูงกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ และสื่อประสมที่นำไปทดลองใช้มีประสิทธิภาพ 81.37/80.54 และมีค่าดัชนีประสิทธิผล .60 แสดงว่าสื่อประสมสำหรับการเรียนการสอนนี้มีประสิทธิภาพช่วยให้นักเรียนเกิดความรู้ตามเกณฑ์ที่ตั้งไว้จริง

อนงค์ พัฒนจักร (2535 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ กรณีศึกษาหมู่บ้านห้วยม่วง จังหวัดขอนแก่น ผลการวิจัยพบว่า

1. สภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน หมู่บ้านห้วยม่วง เป็นชุมชนที่มีจุดเกิดจากการย้ายถิ่นจากแหล่งต่าง ๆ ที่มีความหลากหลาย และให้ความสำคัญในเรื่องผลประโยชน์ในด้านรายได้หรือเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยใช้วิถีการผลิตในการดำรงชีพแบบผลิตเพื่อขาย ต้องพึ่งพิงระบบตลาดและเงินทุนจากชุมชนภายนอก ทำให้ความสัมพันธ์ภายในสังคมห่างเหิน มีสภาพความขัดแย้งแอบแฝงทั้งภายในและภายนอกชุมชน การถือปฏิบัติวัฒนธรรมประเพณีเป็นไปอย่างไม่เคร่งครัดยึดถือความสะดวกเป็นหลัก ดังนั้น โครงสร้างทางสังคมมีความสัมพันธ์ไม่เหนียวแน่น ขาดความเป็นปึกแผ่น

2. ลักษณะทั่วไปของสตรีที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ สตรีที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ในหมู่บ้านสามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม ตามระดับการมีส่วนร่วม คือ มีส่วนร่วมมากและมีส่วนร่วมน้อย โดยสตรีที่มีระดับการมีส่วนร่วมมากจะมีจำนวนมากกว่า สตรีที่มีส่วนร่วมน้อย กลุ่มสตรีที่มีระดับการมีส่วนร่วมมากจะมีขนาดครัวเรือนใหญ่

กว่า และอาศัยอยู่ในหมู่บ้านนานกว่า แต่มีอายุ รายได้ ขนาดพื้นที่ถือครองภาวะหนี้สินและจำนวนแรงงานน้อยกว่าสตรีที่มีระดับการมีส่วนร่วมน้อย และสภาพหนี้สินจะมีความแตกต่างกันในด้านวัตถุประสงค์ของการกู้ยืม

3. ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อระดับการมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ อย่างมีนัยสำคัญ คือ รายได้ การเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชนในอดีต การเป็นสมาชิกกลุ่ม ความคาดหวังในผลประโยชน์เชิงรูปธรรมจากชุมชน ความคาดหวังเชิงนามธรรมจากชุมชน วิธีการรับข่าวสารเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ ระดับความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ และระดับการตระหนักถึงปัญหาทรัพยากรป่าไม้

ปัจจัยที่ไม่มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ อย่างมีนัยสำคัญ คือ อายุ ขนาดพื้นที่ถือครอง ภาวะหนี้สิน และแหล่งถ่ายทอดอบรมเลี้ยงดูสมาชิกในชุมชน ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของสตรีฯ ในเชิงบวกได้แก่ คือ การเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชนในอดีต การเป็นสมาชิกกลุ่ม ความคาดหวังในผลประโยชน์เชิงรูปธรรมจากชุมชน วิธีการรับข่าวสารเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ ระดับความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ และระดับการตระหนักถึงปัญหาทรัพยากรป่าไม้ ปัจจัยที่แสดงระดับความสัมพันธ์เชิงลบกับระดับการมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ คือ รายได้และความคาดหวังในผลประโยชน์เชิงรูปธรรมจากชุมชน

ประสพสุข พันธุ์ประยูร (2535 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในจังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย

ผลวิจัยพบว่า พระสงฆ์ที่เป็นกรณีศึกษามีบทบาทคล้ายคลึงกัน ปัจจัยที่มีผลต่อบทบาท ได้แก่ ศรัทธา บารมี ปฏิบัติ องค์กรต่างๆ หน่วยงานราชการ และวิธีการออกแบบ บทบาทของพระสงฆ์เป็นที่ยอมรับของประชาชน และจะช่วยอนุรักษ์ป่าไม้ได้เป็นอย่างดี

ภัทรพร สิริกาญจน์ (2536 : 7-20) ได้ศึกษาเรื่อง หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ แนวคิด และบทบาทของพระดำเขียน สุวณฺโณ ในการพัฒนาชุมชน

ผลวิจัยพบว่า พบว่า ตามพุทธบัญญัติ หรือพระวินัยนั้น พระสงฆ์นอกจากบทบาท และหน้าที่ในการปฏิบัติ และเผยแผ่ธรรมะแล้ว ยังมีบทบาทและหน้าที่ในการช่วยเหลือรாவาสทั่วไป ให้พ้นทุกข์ตามความเหมาะสมและตามความสามารถ เท่าที่จะกระทำได้ โดยไม่ขัดแย้งต่อพระวินัย ในปัจจุบันสภาพสังคมมีความซับซ้อน และประชาชนมีปัญหาชีวิตมากขึ้น พระสงฆ์จึงจำเป็นต้องตอบสนองต่อชุมชน โดยเข้าช่วยเหลือ และพัฒนาชุมชนมากขึ้น ดังกรณี

พระดำเขียน สุวณฺโณ แห่งวัดป่าสุคะโต จังหวัดชัยภูมิ ทั้งนี้เพราะ ชาวบ้านซึ่งเป็นผู้อุปถัมภ์ พระศาสนาอยู่ไม่ได้ พระศาสนาจะอยู่ไม่ได้ เช่นกัน อย่างไรก็ตาม ภายใต้อิทธิพลของการพัฒนาชุมชน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พอสรุปได้ ดังนี้

1. บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน สมัยพุทธกาล ได้แก่ การพัฒนาศีลธรรม การพัฒนาสิ่งแวดล้อม และการอนุรักษทรัพย์ากรธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ต้นไม้ และ ป่าไม้

2. บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนในสมัยประวัติศาสตร์ ไทย ได้แก่ การพัฒนาศีลธรรม การพัฒนาการศึกษา และคุณภาพชีวิต การสังคมสงเคราะห์ และการเป็นผู้นำ ชุมชน

3. บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน ยุคปัจจุบัน ได้แก่ การแก้ปัญหาสังคม กล่าวคือ ปัญหาทางเศรษฐกิจ ปัญหาทางสังคม ปัญหาความเจริญของวัตถุ ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาการศึกษา และการพัฒนาจิตใจให้มีสำนึกทางจริยธรรม

สันติรัตน์ ทอนรามแก้ว (2537 : บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่องบทบาทพระธรรมยุต ที่มี การต่อการอนุรักษทรัพย์ากรป่าไม้ จังหวัดสกลนคร

ผลวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีบทบาทต่อการอนุรักษทรัพย์ากรป่าไม้มาก มีร้อยละ 33.21 กิจกรรมที่พระธรรมยุตมีบทบาทมากคือ วิธีการใช้การเผยแพร่งานด้านอนุรักษ ร้อยละ 100 รองลงมา ได้แก่ การมีบทบาทในการป้องกัน และรักษาป่า ร้อยละ 98.06 ส่วนกิจกรรมที่มี พระธรรมยุตที่มีบทบาทน้อยที่สุด คือ การมีบทบาทในการตั้งกลุ่มอนุรักษทรัพย์ากร และสิ่งแวดล้อมประจำวัด มีร้อยละ 2.65

ฉวีวรรณ พันธุ์ดี (2537: บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง การศึกษาการใช้สื่อมวลชนในการ เรียนการสอน เรื่อง การอนุรักษสิ่งแวดล้อมของครูผู้สอน กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัด นครราชสีมา ผลการวิจัยพบว่า

1. ครูผู้สอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ส่วนใหญ่เคยใช้สื่อมวลชนและเห็นว่า ควรใช้สื่อมวลชนทั้ง 5 ประเภท คือ วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร และเอกสารหรือวารสารทางวิชาการในการเรียนการสอน เรื่อง การอนุรักษสิ่งแวดล้อม

2. ครูผู้สอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ส่วนใหญ่ใช้สื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ ในการเตรียมการสอนด้านเนื้อหาและด้านสื่อการสอน โดยเฉพาะ หนังสือพิมพ์และวิทยุโทรทัศน์ ส่วนการใช้สื่อมวลชน ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ครูผู้สอนกลุ่มสร้างเสริม

ประสบการณ์ชีวิตส่วนใหญ่ใช้สื่อมวลชนประเภท หนังสือพิมพ์ และวิทยุโทรทัศน์ สัปดาห์ละ 1-2 ครั้ง การวัดและประเมินผล ครูผู้สอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตส่วนใหญ่ใช้สื่อมวลชน ประเภทหนังสือพิมพ์ในการวัดและประเมินผลเดือนละ 1 ครั้ง

3. ครูผู้สอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตเห็นว่า สามารถนำความรู้ในหัวข้อต่างๆ ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จากสื่อมวลชนทุกประเภทมาใช้ในการเรียนการสอนได้ ในระดับมาก และได้รับประโยชน์จากเนื้อหาสาระของสื่อมวลชนทุกประเภท ที่มีต่อการเรียนการสอนและต่อตัวครูผู้สอนอยู่ในระดับมาก ในด้านประโยชน์จากรายการและคอลัมน์ต่าง ๆ ของสื่อมวลชนครูผู้สอน กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตเห็นว่า มีประโยชน์อยู่ในระดับปานกลาง

4. ครูผู้สอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตเห็น เห็นว่า การใช้สื่อมวลชนในการเรียนการสอน เรื่อง การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ส่วนใหญ่มีปัญหาและอุปสรรคอยู่ในระดับปานกลาง

เดชา เปรมเลิศ (2537 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเอกสารเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยองค์กรท้องถิ่นในภาคอีสาน

ผลวิจัยพบว่า ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเชิงสำรวจที่แสดงให้เห็นถึงบทบาท และศักยภาพขององค์กรชาวบ้าน ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และเกือบทั้งหมดเป็นการจัดการป่าไม้ มีเพียงรายเดียวที่รายงานถึงการจัดการน้ำโดยตรง ซึ่งกล่าวได้ว่าการศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับการทรัพยากรธรรมชาติประเภทอื่นๆ โดยเฉพาะน้ำ เกลือ ดินเค็ม และหิน นับเป็นเรื่องเร่งด่วนที่จำเป็นต้องให้ความสำคัญอย่างจริงจัง อีกทั้งการศึกษารายละเอียดในแง่มุมต่างๆ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับองค์กรชุมชนหรือองค์กรชาวบ้าน เช่น กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติขององค์กรการบริหารจัดการองค์กร ทักษะคติของสาธารณะต่อความเข้าใจ การยอมรับถึงสิทธิของท้องถิ่นและชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

ธานี ไชยรักษ์ (2538:บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเจตคติเกี่ยวกับการอนุรักษ์ดินน้ำและป่าไม้ของประชาชนในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี พบว่าประชาชนในเขตชนบทจังหวัดอุบลราชธานี มีเจตคติต่อการอนุรักษ์ดิน น้ำ และ ป่าไม้ในระดับดีมาก ปัจจัยทางด้านเพศพบว่า เพศหญิงและเพศชายมีเจตคติที่ดีต่อการอนุรักษ์ ดิน น้ำ และป่าไม้ ไม่แตกต่างกันปัจจัยผลกระทบต่อเจตคติในการอนุรักษ์ดิน น้ำ และป่าไม้แตกต่างกัน

บุญเลิศ เล็กสมบูรณ์ (2538 : บทคัดย่อ) พฤติกรรมจริยธรรมและแนวโน้มพฤติกรรมจรรยาบรรณในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตามคำรายงานของนักศึกษามหาวิทยาลัยขอนแก่น ผลการวิจัยปรากฏว่า

1. นักศึกษามีพฤติกรรมจริยธรรมในการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับ "พอใช้" ($\bar{X} = 2.71, SD = 0.32$)
2. พฤติกรรมจริยธรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่นักศึกษาแสดงออกมากที่สุด คือ การ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม และที่แสดงออกน้อยที่สุด คือ ความเมตตากรุณา
3. นักศึกษาชายและนักศึกษาหญิง มีพฤติกรรมจริยธรรม ในการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่แตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญ 0.05
4. นักศึกษาต่างระดับชั้น มีพฤติกรรมจริยธรรมในการ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่แตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญ 0.05
5. นักศึกษาต่างกลุ่มสาขาวิชา มีพฤติกรรมจริยธรรมในการ อนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแตกต่างกัน ที่ระดับนัยสำคัญ 0.05
6. นักศึกษามีแนวโน้มพฤติกรรมจริยธรรมในการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับ "ค่อนข้างต่ำ" ($\bar{X} = 2.24, SD = 0.42$)
7. แนวโน้มพฤติกรรมจริยธรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่นักศึกษาแสดงออกมากที่สุด คือ ความรับผิดชอบ และที่แสดงออกน้อยที่สุด คือ การ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม
8. นักศึกษาชายและนักศึกษาหญิง มีแนวโน้มพฤติกรรม จริยธรรมในการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมแตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญ 0.05
9. นักศึกษาต่างระดับชั้น มีแนวโน้มพฤติกรรมจริยธรรม ในการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่แตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญ 0.05
10. นักศึกษาต่างกลุ่มสาขาวิชา มีแนวโน้มพฤติกรรม จริยธรรมในการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมแตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญ 0.05

เบญจลักษณ์ ธราพร (2538 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง วัฒนธรรมชุมชนกับการอนุรักษ์ ทรัพยากรป่าไม้ : กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์กะเลิง

ผลการวิจัยพบว่า ชาวกะเลิงบ้านบัว เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขงมีถิ่นฐานเดิมอยู่เมืองภูวานากกระแต้ง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

จากหลักฐานของหมู่บ้านชาวกะเลิงอพยพมาฝั่งไทยเนื่องจากเกิดศึกจีนฮ่อ เมื่อปี พ.ศ.2426 มาอยู่ในเขตอำเภออุคคบาท จังหวัดสกลนครมากที่สุด สำหรับหมู่บ้านที่ชาวกะเลิงตั้งบ้านอยู่มีอายุมากกว่า 200 ปี มีตั้งอยู่ที่ราบเชิงเขาใกล้หนองน้ำขนาดใหญ่ ชื่อลำห้วยทราย และล้อมรอบด้วยป่าไม้ ภูเขา สภาพแวดล้อมคือชุมชนบูรณมีไฟฟ้า การคมนาคมสะดวก มีการติดต่อกับสังคมภายนอก มีเจ้าหน้าที่ของรัฐ และเอกชนเข้ามาสนับสนุนในการพัฒนาหมู่บ้าน สภาพเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมดำเนินไปตามครรลองของบรรพบุรุษ การศึกษาเริ่มเปลี่ยนแปลงไป คนอายุระหว่าง 30-40 ปี นิยมส่งบุตรหลานเรียนต่อจากชั้นประถมศึกษาภาคบังคับเพิ่มมากขึ้น การปกครอง เริ่มมีการใช้เงินซื้อเสียง มีการเลี้ยงอาหารกับชาวบ้านเพื่อหาเสียงเลือกตั้งมากขึ้นเป็นค่านิยมใหม่

วิถีชีวิตของชุมชนกะเลิงที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ นั้นแสดงออกผ่านการตั้งถิ่นฐาน การประกอบอาชีพ เช่น การปลูกข้าวไร่ การปลูกพืชไร่ การเลี้ยงสัตว์บนภูเขา การล่าสัตว์และการทำวนเกษตร ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งวิถีชีวิตดังกล่าวส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม

ความเชื่อที่ผ่านพิธีกรรมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้ของชาติพันธุ์กะเลิง บ้านบัว มี 2 พิธีกรรม คือ พิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ตา และพิธีกรรมการเลี้ยงผีป่าผีภูเขาและการขอฝนจากถ้ำพระฤาษี ผลการศึกษาพบว่าชาวกะเลิงมีความเชื่อถือศรัทธาต่อสิ่งเหนือธรรมชาติอย่างลึกซึ้งและจากการปฏิบัติสืบต่อกันมา ซึ่งเกิดจากขบวนการอบรมสั่งสอนทางสังคมที่ผ่านมาระบบผู้อาวุโสที่เป็นผู้นำไม่เน้นทางการของชุมชน และภูมิปัญญาของชุมชนในเรื่องการประกอบอาชีพและความเชื่อที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ปานัญฉิรี จันทรศิริ (2539 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อปลูกฝังค่านิยมในการอนุรักษ์ช้างสำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนบ้านท่าช้าง จังหวัดนครราชสีมา ผลการวิจัยพบว่า

ผลจากการใช้หลักสูตรท้องถิ่นเรื่องการอนุรักษ์ช้างในการวิจัยครั้งนี้พบว่า นักเรียนมีค่านิยมในการอนุรักษ์ช้างหลังจากใช้หลักสูตรท้องถิ่นเรื่องการอนุรักษ์ช้างที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นสูงกว่าก่อนใช้หลักสูตรท้องถิ่นเรื่องการอนุรักษ์ช้างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 นอกจากนี้พบว่านักเรียนหญิงมีค่านิยมในการอนุรักษ์ช้างทั้งก่อนและหลังการใช้หลักสูตรท้องถิ่นเรื่องการอนุรักษ์ช้างสูงกว่านักเรียนชายอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนอาชีพที่แตกต่างกันของผู้ปกครองนักเรียน ไม่มีผลต่อค่านิยมในการอนุรักษ์ช้างของนักเรียนทั้งก่อนและหลังการใช้หลักสูตรท้องถิ่นเรื่องการอนุรักษ์ช้างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

เนาวรัตน์ บุญภักดิ์ (2541 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบทัศนคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ของนักศึกษาวิชาเอกสังคมศึกษาในสถาบันราชภัฏอีสานเหนือ

ผลการวิจัยพบว่า นักศึกษาวิชาเอกสังคมศึกษาในสถาบันราชภัฏอีสานเหนือ มีทัศนคติในทางบวกต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ทั้ง 3 สถาบัน โดยมีค่าเฉลี่ยของคะแนนทัศนคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ($\bar{X}$) เท่ากับ 188.63 คะแนน เมื่อนำทัศนคติของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ของนักศึกษาวิชาเอกสังคมศึกษา ที่ศึกษาอยู่ในสถาบันราชภัฏทั้ง 3 แห่ง มาเปรียบเทียบกันพบว่า นักศึกษามีทัศนคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ไม่แตกต่างกัน และนักศึกษาที่มีภูมิลำเนาแตกต่างกัน คือ กลุ่มที่อาศัยอยู่ในเมือง และกลุ่มที่อาศัยอยู่ในชนบทจะมีทัศนคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ไม่แตกต่างกัน

ธัญญา ใจเที่ยง (2542 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และสัตว์ป่า ของพระสงฆ์ธรรมาวาส: กรณี ศึกษาวัดประสิทธิ์สามัคคี อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร

ผลวิจัยพบว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และสัตว์ป่าของชาวบ้านเกิดจากรากฐานความเชื่อ ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นหลักและจากการนับถือ และความเชื่อมั่นต่อวิถีชีวิตของพระธุดงค์กรรมฐาน เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรของชาวบ้านด้วย สำหรับรูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ของพระสงฆ์และชาวบ้านมีพื้นฐานมาจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนา คือ ความไม่เบียดเบียน ความเมตตากรุณา ความเกื้อกูล ซึ่งเป็นวิถีแห่งการพัฒนาคน ซึ่งส่งผลให้เกิดกิจกรรมอันได้แก่ การปลูกป่าการสร้างกำแพงล้อมอาณาบริเวณวัด การออกกฎหมายชุมชน เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และมีการใช้ผลผลิตจากป่า เช่น สมุนไพร ผลไม้ ฟืน เห็ด เป็นต้น

ประกิจ ศรีนันทยามาศ (2542 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์จังหวัดลำปางในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ผลการวิจัยสรุปว่า พระสงฆ์มีระยะเวลาที่อาศัยในชุมชนเฉลี่ย 22.90 ปี จำนวน พรรษาเฉลี่ย 8.39 พรรษา มีบทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ระดับน้อย ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน จำนวน พรรษา การได้รับข่าวสารเกี่ยวกับป่าไม้มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ส่วนความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ไม่มีความสัมพันธ์กับบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ คือ การสร้างวัดในพื้นที่ป่าจะต้องได้รับความเห็นชอบจากทางราชการก่อน ขาดการชี้แนะนำไปประชาชนเห็นคุณค่ารักต้นไม้ และช่วยกันปลูกต้นไม้ และพระสงฆ์ยังขาดความรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

มงคล บัตลา (2542 : บทคัดย่อ) สื่อที่เหมาะสมสำหรับการให้ความรู้แก่ประชาชนด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยกระทำกับประชาชนกลุ่มเป้าหมายตามโครงการการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (สปท.) ของกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย

ผลการวิจัยพบว่า ผลการศึกษาวิจัยและการทดสอบค่าทางสถิติที่นัยสำคัญ 0.05 พบว่าวิธีการใช้สื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ และการใช้เสริมให้ความรู้ ไม่ทำให้ความรู้ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติแตกต่างกัน มีเพียงประเภทของสื่อเท่านั้นที่ทำให้ความรู้แตกต่างกัน โดยสื่อที่ให้ความรู้ได้ดีกว่าประเภทอื่น ๆ คือ สื่อประเภทโปสเตอร์ รองลงมา คือ แผ่นพับ วิดีทัศน์ และแถบเสียง ตามลำดับ สำหรับทัศนคติต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจากการใช้สื่อแต่ละประเภท และวิธีการใช้แต่ละแบบนี้ ไม่มีความแตกต่างกัน ส่วนความเหมาะสมของสื่อจะแตกต่างกันตามคุณลักษณะเฉพาะด้าน เช่น วิดีทัศน์ เหมาะสมในด้านความคงทนถาวร ความสมประโยชน์ และความเหมาะสมกับช่วงเวลาและระยะเวลาที่ใช้ แถบเสียงเหมาะสมในด้านความสะดวกในการนำไปใช้ทุกสถานที่สำหรับโปสเตอร์เหมาะสมในด้านความมีสีสัน และสมประโยชน์

นิยรัตน์ ชินสาร (2543 : บทคัดย่อ) การศึกษาปัญหาอุปสรรคในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา เพื่อส่งเสริมเจตคติเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษา ในระดับมัธยมศึกษา จังหวัดนครพนม

ผลการวิจัยพบว่า ครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดนครพนม มีปัญหาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน อยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งสามารถจัดอันดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านสื่อการสอน ด้านตัวนักเรียน ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน ด้านจุดประสงค์ของหลักสูตร ด้านตัวครู (พฤติกรรมการสอน) ด้านเนื้อหาวิชาในหลักสูตร และอันดับสุดท้าย คือ ด้านการวัดและประเมินผล

เมื่อเปรียบเทียบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครูผู้สอน จำแนกตาม เพศ อายุ ระดับการศึกษา และ ประสบการณ์การสอน ไม่พบความแตกต่างกัน

บุญล้อม นามบุตร (2543 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและความตระหนักเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ที่ได้รับการสอนโดยใช้กระบวนการสร้างนิสัย ผลการวิจัยพบว่า

1. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังทดลอง สูงกว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนทดลอง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .05

2. ความตระหนักเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมหลังทดลอง สูงกว่าความตระหนักเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ก่อนทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

3. สัดส่วนนักเรียนที่มีคะแนนผ่านเกณฑ์ร้อยละ 70 ของคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังทดลอง-สูงกว่าสัดส่วนนักเรียนที่มีคะแนนผ่านเกณฑ์ร้อยละ 70 ของคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนทดลอง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ระดับ .05

4. สัดส่วนนักเรียนที่มีคะแนนผ่านเกณฑ์ร้อยละ 70 ของคะแนนความตระหนักเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมหลังทดลอง สูงกว่า สัดส่วนนักเรียนที่มีคะแนนผ่านเกณฑ์ ร้อยละ 70 ของคะแนนความตระหนักเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมก่อนทดลอง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

พงษ์ศักดิ์ เย็นแสงจันทร์ (2543 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง คุณลักษณะความเป็นผู้นำของคณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล ที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วม ของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ในจังหวัดสกลนคร ผลการวิจัยพบว่า

1.คุณลักษณะความเป็นผู้นำของคณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล

1.1 ด้านการเป็นผู้มีความรู้ความสามารถอยู่ในระดับมาก โดยที่การเป็นผู้มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน มีมากที่สุด

1.2 ด้านการเป็นผู้ปฏิบัติมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก โดยที่การเป็นผู้เสียสละและเอื้อเฟื้อ มีมากที่สุด

1.3 ด้านการเป็นผู้มีความสามารถในการจูงใจบุคคลอื่นให้มาทำงานร่วมกันได้ อยู่ในระดับมาก โดยที่การเป็นผู้รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น มีมากที่สุด

2. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

2.1 ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ อยู่ในระดับปานกลาง โดยที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการเสนอปัญหาและความต้องการ มีมากที่สุด

2.2 ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ อยู่ในระดับมาก โดยที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการใช้แรงงาน ในการปลูกป่าหรือป้องกันการทำลายป่า มีมากที่สุด

2.3 ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ อยู่ในระดับมาก โดยที่ประชาชนมีส่วนร่วมรับประโยชน์ทางตรงและทางอ้อมจากป่าไม้ มีมากที่สุด

2.4 ด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผลอยู่ในระดับปานกลาง โดยที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการเสนอแนะ แก้ไข ปรับปรุงให้เกิดการทำงานที่ดีในการอนุรักษ์ป่าไม้ มีมากที่สุด

3. คุณลักษณะความเป็นผู้นำของคณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล ที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

3.1 คุณลักษณะความเป็นผู้นำของคณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล ด้านการเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล

3.2 คุณลักษณะความเป็นผู้นำของคณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล ด้านการเป็นผู้ปฏิบัติมุ่งส่วนรวม มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล

3.3 คุณลักษณะความเป็นผู้นำของคณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล ด้านการเป็นผู้มีความสามารถจูงใจบุคคลอื่นให้มาทำงานร่วมกัน ได้ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล

สุรินทร์ วัจคะฮาด (2543 : บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดย Storyline Method เพื่อการอนุรักษ์พลังงานและสิ่งแวดล้อม สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนหนึ่งในจังหวัดร้อยเอ็ด

ผลการวิจัยพบว่า การสอนโดยวิธี Storyline Method เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้คิด ค้นคว้า แสดงออกและลงมือปฏิบัติด้วยตนเองอย่างอิสระ ทำให้ผู้เรียนมีความมั่นใจในตัวเองมากขึ้น ผู้เรียนรู้จักรวบรวมแผนการทำงาน มีโอกาสทำงานเป็นคณะ ได้เผชิญกับสถานการณ์ปัญหาและการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ตลอดจนมีความร่าเริงสนุกสนานกับการเรียน นอกจากนี้การเรียนการสอนโดยวิธี Storyline Method ช่วยให้ผู้เรียนซึมซับความรู้ทีละน้อย เป็นการฝึกให้ผู้เรียนคิดเป็น ทำเป็นแก้ปัญหาเป็น สามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ และสอดคล้องกับความรู้ เจตคติเรื่องการอนุรักษ์พลังงานและสิ่งแวดล้อม ได้อย่างเหมาะสม

จิรภรณ์ โภคสวัสดิ์ (2544 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเปรียบเทียบความรู้และบทบาทการส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของครูที่มีบทบาททางตรงและครูที่มีบทบาทโดยทางอ้อม ในโรงเรียนสังกัดกองมัธยมศึกษา กรมสามัญศึกษา จังหวัดมุกดาหาร

ผลการศึกษาพบว่า ครูที่มีบทบาทโดยตรงมีการส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับมาก ส่วนครูที่มีบทบาทโดยทางอ้อมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับกลาง

ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบบทบาทการส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ของครูที่มีบทบาทโดยตรงและครูที่มีบทบาทโดยอ้อม พบว่า ครูที่มีบทบาทโดยตรงมีบทบาทด้านการส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีค่าเฉลี่ย 3.63 และครูที่มีบทบาทโดยทางอ้อม มีค่าเฉลี่ย 3.32 ซึ่งจากผลการวิเคราะห์ครู ทั้ง 2 กลุ่ม มีบทบาทแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

ผลการศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบ ความรู้ของครูในการส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของครูทั้ง 2 กลุ่มพบว่า กลุ่มครูที่มีบทบาทโดยตรงกับครูที่มีบทบาทโดยทางอ้อมมีความรู้ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.01 ซึ่งกลุ่มครูที่มีบทบาทโดยตรงมีความรู้มากกว่ากลุ่มครูที่มีบทบาทโดยทางอ้อม

ผลการศึกษาปัญหาของครู ในการปฏิบัติการส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในโรงเรียนพบว่า การขาดความร่วมมือจากผู้ปกครองและชุมชน เป็นปัญหามากที่สุดเหตุผลทั้งนี้ เนื่องจาก ผู้ปกครองและชุมชนไม่เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

พรชัย สัจจงพงษ์ (2545 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาความรู้ของประชาชนต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวนอุทยานโกสัมพี : กรณีศึกษาในเขตเทศบาลตำบลหัวขวาง อำเภอโกสัมพีสัย จังหวัดมหาสารคาม

ผลวิจัยพบว่า ระดับความรู้ของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลหัวขวาง อำเภอโกสัมพีสัย จังหวัดมหาสารคาม ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไปและความรู้ในวนอุทยานโกสัมพีโดยรวม มีค่าเฉลี่ยเมื่อเทียบกับเกณฑ์อยู่ในระดับที่ต่ำ ทุกระดับการศึกษาซึ่งเป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้ และเมื่อจำแนกเป็นด้านพบว่า ระดับความรู้ของประชาชนต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับต่ำทั้งสองด้าน เรียงค่าเฉลี่ยจากมากไปน้อย คือ ระดับความรู้ของประชาชนต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยทั่วไป (ร้อยละ 34-72) และระดับความรู้ของประชาชนต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในวนอุทยานโกสัมพี (ร้อยละ 32.61)

จากการเปรียบเทียบความรู้ของประชาชนที่มีระดับการศึกษาแตกต่างกันเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวนอุทยานโกสัมพี จังหวัดมหาสารคาม โดย

รวมพบว่า มีความแตกต่างกันมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ประชาชนที่มีระดับการศึกษาปริญญาตรีขึ้นไปมีความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวนอุทยานโกสัมพีแตกต่างจากประชาชนที่มีระดับความรู้ระดับมัธยมศึกษาถึงอนุปริญญา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยประชาชนที่มีความรู้ระดับปริญญาตรีขึ้นไปมีความรู้มากกว่าประชาชนที่มีความรู้มากกว่าระดับมัธยมศึกษาถึงอนุปริญญา มีความแตกต่างจากประชาชนที่มีความรู้ระดับปริญญาตรีขึ้นไป และประชาชนที่มีความรู้ระดับประถมศึกษาที่มีระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยประชาชนที่มีความรู้ระดับมัธยมศึกษาถึงอนุปริญญาที่มีความรู้ น้อยกว่าประชาชนที่มีความรู้ระดับปริญญาตรีขึ้นไป แต่มากกว่าประชาชน ที่มีความรู้ระดับประถมศึกษา

เกษริน สุขตัว (2545 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในการจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ กรณีศึกษาจัดการป่าต้นน้ำ อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา

ผลการศึกษาทำให้ทราบถึง รูปแบบการดำเนินงานของท่านพระครูมานัสที่พิทักษ์ และคณะสงฆ์ในอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา มีบทบาทในฐานะผู้นำท้องถิ่นในการจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติป่าต้นน้ำได้อย่างดียิ่ง พระสงฆ์ได้ใช้วิธีการหลายรูปแบบในการแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับชาวบ้าน เช่น การเทศนาสั่งสอนชาวบ้านจะสอนแทรกเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติไปด้วยเป็นการให้ความรู้กับชาวบ้าน ทำสื่อแผ่นใส ภาพสไลด์ ฉายวีดีโอ ให้ชาวบ้านได้เห็นเปรียบเทียบระหว่างป่าที่อุดมสมบูรณ์กับป่าที่ถูกทำลาย และรับรู้ถึงผลเสียที่จะติดตามมากับการอนุรักษ์ป่าไม้ และทำลายป่าไม้ พระครูมานัสที่พิทักษ์ ได้พาชาวบ้านขึ้นไปบนภูเขาเพื่อไปดูป่าต้นน้ำ เพื่อให้ชาวบ้านเปรียบเทียบสภาพในอดีตกับปัจจุบัน ที่มีความแตกต่างกันมาก หลังจากนั้นชาวบ้านเริ่มยอมรับความจริง นอกจากนั้น ท่านพระครูมานัส ได้ประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนาความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณีของคนในท้องถิ่น ขึ้นมาเพื่ออนุรักษ์ป่าต้นน้ำและแม่น้ำลำธาร เช่น พิธีสืบชะตาแม่น้ำ พิธีบวชต้นไม้ การทอดผ้าป่ากล้าไม้ การปลูกป่า เป็นการสร้างจิตสำนึกให้กับชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่า เกิดความรักความหวงแหน เห็นประโยชน์ และคุณค่าของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติป่าต้นน้ำ ตระหนักถึงภัยพิบัติ ที่จะเกิดขึ้นในการตัดไม้ทำลายป่า ก่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ และขยายเครือข่ายในการจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติป่าต้นน้ำและการอนุรักษ์สืบต่อไปถึงรุ่นลูกรุ่นหลานคงความอุดมสมบูรณ์ดังข้อเสนอแนะของศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ที่ว่า กระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นกระแสใหญ่ของโลก ที่มีการระดมศาสตร์ทางด้านต่างๆ มาเชื่อมโยง พระสงฆ์จึงควรต้องพยายามศึกษาให้เข้าใจปัญหาสิ่งแวดล้อมและวิธีแก้

ใบให้ลึกซึ้ง เพื่อจะได้สอนประชาชนให้ถูกต้องและวัดควรเป็นต้นแบบการอนุรักษ์
ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชน

สมบุญ สุกดี (2546 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาทัศนคติและบทบาทของพระสงฆ์ และกลุ่มผู้
ปฏิบัติธรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ : กรณีศึกษาป่าสงวนแห่งชาติป่าดงมูล อำเภอท่าคันโท
จังหวัดกาฬสินธุ์ ผลวิจัยพบว่า

ด้านทัศนคติของพระสงฆ์และกลุ่มผู้ปฏิบัติอยู่ในระดับมาก ในด้านการปลูกและบำรุง
รักษาต้นไม้ การอบรมให้เห็นคุณค่าของต้นไม้ และการป้องกันปราบปรามผู้ทำลาย
ทรัพยากรป่าไม้ และมีความเชื่อว่าการอนุรักษ์ป่าไม้เป็นงานที่ยาก ต้องใช้เวลา ใช้เงิน ใช้คน
เป็นจำนวนมาก จึงจะทำได้ ที่สำคัญต้องใช้วิถึญาณที่ศรัทธาต่อธรรมชาติ พุทธศาสนาเกิดมา
จากการเรียนรู้ธรรมชาติ ธรรมชาติจึงเหมือนผู้ที่ให้กำเนิดศาสนา พระพุทธศาสนาจึงต้อง
กตัญญูต่อธรรมชาติ หน่วยงานของรัฐก็ต้องเอาจริงกับการป้องกันคุ้มครองทรัพยากรป่าไม้
และธรรมชาติด้วยเครื่องมือที่เรียกว่า กฎหมาย และชาวพุทธก็ต้องคุ้มครองป้องกันให้กับ
ธรรมชาติด้วยเครื่องมือที่เรียกว่าธรรมะ

ด้านบทบาทของพระสงฆ์และกลุ่มปฏิบัติธรรมอยู่ในระดับปฏิบัติสม่ำเสมอในการ
อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้โดยพระสงฆ์มีบทบาทในการชี้แนะ ชักชวน ราษฎรให้ช่วยกันอนุรักษ์
ทรัพยากรป่าไม้ โดยพระสงฆ์จะมีการเทศนาสั่งสอนการแสดงธรรม การปาฐกถาธรรม และ
พระสงฆ์ร่วมกับกลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมปลูกต้นไม้และบำรุงรักษาในพื้นที่วัดและสำนักสงฆ์ ที่รกร้าง
ว่างเปล่าโดยการร่วมกับราษฎรในชุมชน ร่วมปลูกต้นไม้ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
หรือวันสำคัญของชาติ หรือทางที่ราชการกำหนด

ปัญหาและอุปสรรคของพระสงฆ์ ละกลุ่มของผู้ปฏิบัติธรรม ที่สำคัญก็คือ หน่วยงาน
ต่างๆที่เกี่ยวข้อง ควรให้การสนับสนุนในด้านการเผยแพร่วิชาการความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับ
ความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ ด้านการใช้เทคนิค วิธีการต่างๆด้านการปลูกและบำรุงสวนป่า
ได้แก่ การเพาะชำ การคัดเลือกชนิดพันธุ์ จากแม่ไม้ที่ดี วิธีการปลูก และบำรุงรักษาต้นไม้ และ
จัดหาเครื่องมือดับไฟป่าให้กับวัดและสำนักสงฆ์

สรุป จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทพระสงฆ์ แสดงให้เห็นถึงความ
สำคัญของพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชนด้าน
ต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันถึงแม้ว่าบทบาทบางอย่างจะลดความสำคัญลง เนื่องจากมีหน่วย
งานอื่นเข้ามารับผิดชอบดำเนินการแทน แต่อย่างไรก็ตามวัดหรือพระสงฆ์ก็ยังคงต้อง
สนับสนุนหรือเสริมเพิ่มเติมในส่วนที่หน่วยงานเหล่านั้นไม่สามารถดำเนินการได้ครบถ้วน

ทั่วถึง บทบาทที่มีความสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งและความมั่นคงให้ชุมชน ได้แก่
บทบาทด้านการศึกษา ด้านคุณธรรมจริยธรรม ด้านการเมืองการปกครอง ด้านเศรษฐกิจและ
อาชีพ ด้านสาธารณสุขมูลฐาน ด้านศิลปวัฒนธรรมและด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY